

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Кафедра менеджменту та інноваційного розвитку
Бізнес Школи КРОК**

Гільбурт Артур Максимович

Кваліфікаційна робота

Медіація як механізм захисту прав і свобод людини.
(тема)

073 МЕНЕДЖМЕНТ

(шифр і назва спеціальності)

«Магістр медіації та вирішення конфліктів»

(освітня програма)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Гільбурт А. М. _____

Науковий керівник (консультант)

к.ю.н., доцент, доцент кафедри

державно-правових дисциплін

ВНЗ " Університет економ і права Крок"

Доляновська І. М.

Київ – 2025

ЗМІСТ

Вступ	3
ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ	8
SUMMARY	9
Розділ 1. Теоретико-правові основи системи вирішення спорів	10
1.1. Загальна характеристика альтернативних методів вирішення спорів та медіації в Україні.....	10
1.2. Теоретико-правове обґрунтування концепції медіації в Україні.....	18
1.3. Медіація в Україні як соціальний та правовий інститут в рамках державного Управління.....	25
Висновки до розділу 1.....	33
Розділ 2. Медіація – основа ефективного розв’язання спорів	35
2.1. Загальні принципи медіації.....	35
2.2. Загальна характеристика договірних відносини у сфері медіації.....	41
2.3. Міжнародна практика застосування медіації у світі.....	48
Висновки до розділу 2.....	59
Розділ 3. Сучасний стан розвитку медіації в Україні	61
3.1. Розвиток медіації в Україні як соціального та правового інституту.....	61
3.2. Зasadничі основи організації професійної підготовки медіатора	71
3.3. Співвідношення державного та недержавного регулювання в сфері медіації в Україні.....	80
Висновки до розділу 3.....	90
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

Вступ

Актуальність теми. У сучасному правовому світі медіація, як альтернатива традиційному судовому процесу, займає все більш важливе місце в системі правосуддя та системі державного управління. Зокрема, в умовах демократичного розвитку України, що прагне до забезпечення прав і свобод громадян, проблема ефективного та швидкого розв'язання конфліктів набуває особливої актуальності. Судова система, хоча й є основним механізмом захисту прав, іноді виявляється перевантаженою і не завжди встигає оперативно реагувати на змінювані соціальні та правові умови. В цьому контексті медіація, як механізм мирного врегулювання спорів, здатна стати важливою складовою правової системи, що сприяє не лише швидкому, але й ефективному та менш затратному вирішенню конфліктів.

Медіація передбачає добровільну участь сторін у процесі, де нейтральний третій медіатор сприяє досягненню компромісу, що влаштовує обидві сторони. Таким чином, медіація не тільки допомагає захистити права учасників, а й сприяє відновленню та зміцненню взаємних відносин, зберігаючи конфіденційність та знижуючи рівень ворожнечі. Для України, де інститут медіації є порівняно новим, необхідно не лише забезпечити відповідне правове регулювання цієї сфери, а й адаптувати міжнародні практики до національних реалій.

Об'єктом дослідження в даній роботі є медіація як правовий механізм, що сприяє захисту прав і свобод людини, а також її вплив на ефективність правосуддя в Україні.

Предметом дослідження є правове регулювання та механізми реалізації медіації в Україні, а також практичні аспекти її використання для вирішення спорів у різних сферах життя: сімейній, трудовій, комерційній тощо.

Метою дослідження є комплексний аналіз медіації як механізму захисту прав і свобод людини в Україні, вивчення її ефективності, а також визначення напрямів

удосконалення правового регулювання медіаційного процесу з урахуванням міжнародного досвіду.

Для досягнення цієї мети передбачається вирішення **таких основних завдань**:

1. Аналіз правових основ медіації в Україні та за кордоном.
2. Визначення місця та ролі медіації в механізмах захисту прав і свобод людини.
3. Оцінка ефективності медіації в контексті альтернативних способів вирішення спорів.
4. Вивчення практики застосування медіації в різних галузях права.
5. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання та механізмів медіації в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є системно-структурний підхід, який дозволяє комплексно дослідити процес медіації, а також порівняльно-правовий аналіз національної та міжнародної практики. В роботі використовуються загальнонаукові методи дослідження, зокрема методи аналізу та синтезу, порівняльного аналізу правових систем, а також методи правового аналізу та інтерпретації.

Науково-теоретична основа виконання дослідження становить праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі медіації, захисту прав людини, . Зокрема, використовуються роботи таких авторів, як: О. Белінська, В. Бойко, Н. Боженко, А. Галупова, Н. Грень, Г. Гончарова, Р. Гаврилюк, Н. Дараганова, В. Дейнеко, Г. Єрмоменко, С. Запара, В. Землянська, З. Красіловська, Д. Кисельов, Т. Кисельова, Н. Крестовська, Д. Кривенко, Я. Мазаракі, О. Можайкіна, Г. Подковенко, В. Поліщук, М. Поліщук, Л. Романадзе, Н. Роскошна, А. Сергєєва, С. Сергєєва, О. Серєда, М. Смокович, Н. Турман, Т. Цувіна, В. Яковлев, І. Ясиновський, М. Лазаренко, Т. Подковенко та інші.

Нормативно-правова база дослідження включає міжнародні та національні акти, які регулюють процедуру медіації, гарантують право на справедливий розгляд спору та визначають правовий статус медіатора, таких наприклад, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) 1950 року, Конституція України, Закон України «Про медіацію», Процесуальні кодекси України (Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, Кодекс адміністративного судочинства).

Емпірична база дослідження ґрунтується на аналізі реальних даних, практик застосування медіації в Україні та за кордоном, а також на оцінці ефективності її впровадження. До емпіричної бази дослідження входять:

- статистичні дані про кількість медіаційних процедур;
- аналіз рішень судів України та міжнародних судових органів щодо врахування результатів медіації;
- досвід функціонування центрів медіації, організацій, що займаються підготовкою медіаторів;
- Офіційні звіти та дослідження державних органів, громадських організацій, міжнародних інституцій щодо впровадження та ефективності;
- Статистичні дані про кількість медіаційних процедур.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в комплексному аналізі правових, соціальних та практичних аспектів медіації як альтернативного способу вирішення спорів у контексті прав людини.

Основні елементи наукової новизни:

-Систематизація правових основ медіації – досліджено та узагальнено міжнародний і національний досвід правового регулювання медіації з точки зору її впливу на захист прав і свобод людини.

-Обґрунтування ролі медіації у правозахисній діяльності – доведено, що застосування медіації як механізму альтернативного вирішення спорів сприяє ефективному захисту прав осіб, зменшенню судових навантажень та гуманізації правозастосування.

-Виявлення особливостей державного регулювання медіації – проаналізовано баланс між державним контролем та саморегулюванням інституту медіації, визначено оптимальні підходи до забезпечення її ефективності.

-Запропоновано вдосконалення законодавства України щодо регулювання сфери медіації – запропоновано розробку і затвердження професійного стандарту медіатора в Україні.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості їх використання для вдосконалення законодавчої бази, підвищення ефективності правозастосування, розвитку альтернативного вирішення спорів та поширення практики медіації. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення законодавчої діяльності, напрацьовані пропозиції щодо вдосконалення Закону України «Про медіацію», у діяльності правозахисних організацій та адвокатури, матеріали дослідження можуть бути використані адвокатами, правозахисниками та громадськими організаціями для розробки стратегій ефективного використання медіації у сфері захисту прав і свобод людини. Також наукові напрацювання можуть бути використані у навчальній та науковій діяльності, результати дослідження можуть бути використані у викладанні дисциплін, пов'язаних із правозахистом, альтернативними способами вирішення спорів, юридичною етикою та правозастосуванням, а також при підготовці та

підвищенні кваліфікації медіаторі та удосконалення наукової парадигми медіації в Україні.

Апробація результатів дослідження: результати проведеного дослідження були апробовані через публікацію статті у співпраці з науковим керівником у науковому фаховому виданні категорії Б. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова № 43, під назвою «Медіація як фактор змін громадянського суспільства».

Структура роботи. Магістерська дипломна робота включає в себе вступ, три розділи дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 103 сторінки.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Я засвідчую, що моя наукова робота була написана мною самостійно у моєму власному викладенні, за винятком цитат із опублікованих та неопублікованих джерел, які чітко ідентифіковані у тексті та належним чином оформлені згідно з правилами академічного письма.

Я усвідомлюю, що використання матеріалів з інших робіт чи парафраз таких матеріалів без вказання авторства будуть розтлумачені як плагіат. Джерело кожного рисунку, схеми чи іншої ілюстрації відповідно ідентифікується, а також джерела матеріалів, опублікованих чи неопублікованих, які не є результатом моїх власних досліджень, експериментів чи спостережень.

SUMMARY

Mediation is an alternative dispute resolution mechanism that plays a crucial role in protecting human rights and freedoms. By offering a voluntary, confidential, and flexible process, mediation allows conflicting parties to resolve disputes amicably while ensuring respect for fundamental rights. Unlike judicial proceedings, mediation prioritizes dialogue, mutual understanding, and the active participation of the involved parties in shaping solutions that align with their interests.

This study explores the normative and legal framework governing mediation, emphasizing its integration into national and international legal systems. It highlights the role of mediation in ensuring access to justice, preventing violations of human rights, and reducing the burden on judicial institutions. Furthermore, the research examines the challenges associated with state regulation of mediation, addressing concerns over excessive bureaucratization and the potential impact of regulatory frameworks on its effectiveness.

The scientific novelty of the research lies in the comprehensive analysis of mediation as a human rights protection mechanism, with particular attention to the balance between state regulation and self-regulation of the mediation community. The study introduces a conceptual model for optimizing mediation policies, ensuring their compliance with human rights standards while maintaining the flexibility and autonomy of the process. It also provides a comparative assessment of mediation practices in different jurisdictions, identifying best practices for implementation and improvement.

The findings underscore the necessity of balancing public and private interests in mediation regulation while promoting self-regulatory mechanisms within the mediation community. Practical recommendations are provided to enhance the implementation of mediation as a tool for human rights protection, ensuring its accessibility, effectiveness, and compliance with legal principles.

Розділ 1. Теоретико-правові основи системи вирішення спорів

1.1. Загальна характеристика альтернативних методів вирішення спорів та медіації в Україні.

У сучасному світі альтернативні методи вирішення спорів активно розвиваються як на національному, так і на міжнародному рівнях. Практично всі демократичні держави застосовують ці підходи, що довели свою ефективність у різних сферах суспільного життя. Альтернативні методи використовуються для врегулювання цивільних, трудових, сімейних і господарських конфліктів, а також публічно-правових спорів, що дозволяє уникати судових процесів. На міжнародному рівні посередництво ефективно застосовується для вирішення міждержавних суперечок. Попит на альтернативні способи вирішення конфліктів зумовлений їхньою гнучкістю та універсальністю, адже вони відповідають широкому спектру людських відносин. Особливої популярності набуває онлайн-врегулювання спорів, яке стає актуальним у контексті цифровізації суспільства.

Розвиток таких методів підтверджується створенням громадських і професійних об'єднань, які залучають фахівців у сфері позасудового вирішення спорів. Медіатори стали ключовими фігурами в цьому процесі, а медіація поступово інтегрується у професійну діяльність юристів, адвокатів, нотаріусів і суддів, набуваючи ознак професійної практики.

Зростання інтересу до альтернативних методів також відображається у численних наукових і практичних публікаціях, а також у збільшенні кількості заходів, присвячених цій тематиці. Медіація та інші позасудові методи вирішення конфліктів стають невід'ємною частиною сучасної правової системи та суспільного життя.

Історія альтернативних методів вирішення спорів бере витoki з часів традиційного суспільства, коли не застосовувався примус до вирішення спорів, а судова система стала притаманною для держави як утворення. Так, певні мирні методи вирішення спорів із залученням третьої сторони висвітлено ще у міфах

Стародавньої Греції (наприклад, за сюжетом міфу, до Париса звернулися Гера, Афіна та Афродита, щоб вирішити спір про красу), у працях Платона (Якщо хтось при укладенні договору не виконає його умов судовий розгляд цього і всіх інших випадків невиконання договору буде відбуватися в судах філ, якщо справа не може бути раніше вирішена судом посередників або сусідів) [1].

Першою згадкою про третейський розгляд спорів слід вважати своєрідний договір між правителями міст Месопотамії Лагаш та Умма, що був висічений мовою кіммерійців на кам'яній стелі (3100 р. до н.е.) [2].

Виникнення комерційного арбітражу обумовлено торгівлею. Вся сфера торгівлі потенційно передбачає спори, і успішна торгівля повинна мати засоби для їх вирішення, крім силових. Із самого початку такі засоби мали містити нейтральну оцінку, а також угоду, негласно або іншим чином, щоб дотримуватися результату, забезпеченого певною санкцією. Можливо, вони мали багато форм, причому посередництво, безсумнівно, перетворювалося в суд. Однак багато історичних джерел втрачено назавжди. Навіть в історичні часи деталі неможливо об'єднати разом, як це легко зрозуміти тим, хто нині намагається отримати достовірні статистичні дані про поточні випадки та види арбітражів. Розв'язання приватних спорів завжди було однозначно приватним [3].

Абрахам Лінкольн був одним із переконаних прихильників мирного врегулювання спорів. Він наголошував на перевагах компромісу над судовими розглядами, підкреслюючи, що навіть номінальний переможець часто зазнає значних втрат через судові витрати, гонорари та марнування часу. Його слова: «Не заохочуйте судові позови. Переконайте своїх сусідів у компромісі у будь-якому випадку» — відображають глибоке розуміння важливості пошуку згоди та уникнення конфронтаційних шляхів розв'язання конфліктів [4].

Тому поняття «альтернативні методи вирішення спорів», залишаючись актуальним для наукових досліджень, так і не має на сьогодні однозначного тлумачення та розуміння. Вочевидь, аналіз цього соціально-правового інституту

слід розпочинати з дослідження змісту складових його назви, насамперед слова «альтернативні». Розуміння суті та змісту категорії «альтернатива» щодо методів вирішення спорів дає можливість не тільки з'ясувати правову природу, але й визначити спектр методів, які й будуть називатися альтернативними та основоположні чинники побудови системи захисту прав громадян у певній державі.

Тлумачний словник української мови розкриває поняття «альтернативний» через поняття «альтернативи». Так, «альтернативний» – який містить у собі альтернативу, «альтернатива» – необхідність вибору між двома або кількома можливостями, що є взаємовиключними [5].

«Філософський тлумачний словник» пропонує розуміння поняття «альтернатива» як ситуації, у якій є необхідність вибору між двома або більше можливостями, що виключають одна одну. Згідно з цим визначенням, альтернатива стосується кожного з членів суворої диз'юнкції, яка репрезентує такі взаємовиключні можливості. Таким чином, це поняття підкреслює сутність вибору, де реалізація однієї можливості виключає інші [6].

Безумовно, наявність у громадянина можливості вибору щодо використання будь-якого законного та ефективного у кожному окремому випадку методу вирішення правових спорів є ознакою демократичної, правової держави, запорукою реалізації права громадянина на доступ до правосуддя.

У наукових джерелах достатньо поширеним є аналіз змісту елементу «альтернативний», а основні підходи полягають у такому.

Альтернативні методи вирішення спорів розглядаються як більш складні у порівнянні з прямими переговорами між сторонами. З цього погляду, переговори є єдиним «неальтернативним методом». О. Ткачук зазначає, що «альтернатива» стосується не лише змагальних процедур, але й способів вирішення спорів, які не залучають третю сторону. Наприклад, переговори, що за своєю природою є консенсуальними, відбуваються без участі сторонніх осіб.

Щодо класифікації переговорів та претензійного порядку як альтернативних форм захисту, Ткачук наголошує, що ключовою ознакою форми захисту є звернення до юрисдикційного органу для вирішення спору із дотриманням визначеної процесуальної форми. Водночас у випадку переговорів і претензійного порядку такого звернення немає, що робить їх частиною альтернативного неюрисдикційного порядку захисту [7].

К. Ковач безпосередньо відносить переговори, незалежно від того, беруть у них участь агенти чи юристи сторін, до самостійного альтернативного способу вирішення спорів [8].

Т. Шинкар пропонує визначати альтернативні методи вирішення спорів як припинення юридичних конфліктів без винесення офіційного рішення за результатами розгляду справи в судовому чи адміністративному порядку. Це досягається шляхом укладання сторонами взаємоприйнятної чи взаємовигідної угоди для врегулювання розбіжностей або через прийняття обов'язкового третейського рішення. Такі процеси зазвичай базуються на добровільному волевиявленні сторін і здійснюються за правилами, які або встановлюються самостійно сторонами, або застосовуються за їхньою згодою [9].

Отже, «альтернативність» у вирішенні спорів полягає у можливості сторін обирати методи врегулювання, які є відмінними від традиційного судового розгляду. Вона охоплює широкий спектр підходів, спрямованих на досягнення взаємоприйнятного рішення через добровільність, гнучкість та консенсус. Розуміння альтернативності ґрунтується на прагненні забезпечити швидкість, ефективність і мінімізацію витрат, зберігаючи при цьому права та інтереси сторін, що є важливими характеристиками демократичної правової системи.

Що стосуються поняття «вирішення спорів», воно є важливим елементом правової системи, що забезпечує стабільність і порядок у суспільстві. Воно включає в себе різноманітні методи, які дозволяють сторонам знайти компроміс або досягти справедливого рішення в ситуаціях конфлікту. Класичним методом є звернення до суду, однак у сучасному суспільстві активно розвиваються альтернативні способи

вирішення спорів, такі як медіація, арбітраж, переговори тощо. Ці методи є не лише швидшими і менш витратними, а й часто сприяють збереженню ділових відносин та уникненню емоційних конфліктів. У цьому контексті важливим є визначення природи спору, його суті, а також вибір найефективнішого методу для його розв'язання в залежності від конкретних обставин.

Досить поширеною є думка, що в межах тематики вирішення спорів не можна ототожнювати поняття "конфлікт" і "спір", оскільки вони принципово різняться за обсягом та метою примирливих заходів. Конфлікт є переважно філософським, соціологічним і психологічним поняттям, що означає протиріччя між людьми, групами або спільнотами, яке не обов'язково стосується юридично закріплених прав. Натомість спір виступає зовнішнім і формалізованим проявом конфлікту: у ньому одна сторона висуває певну вимогу чи претензію, а інша її заперечує, відмовляючи у визнанні права або задоволенні вимог першої сторони [10].

Г. Севастьянов вважає, що «вирішення спорів» являє собою застосування (наприклад, третейським судом) правових норм і винесення обов'язкового для сторін рішення, заснованого на законодавстві та інших можливих джерелах права. Метод «вирішення спору» використовується при зверненні до таких способів альтернативного вирішення спорів, як третейський розгляд і міжнародний комерційний арбітраж. На відміну від «вирішення спору» метод «врегулювання конфлікту» заснований на досягненні компромісу шляхом ведення конструктивного переговорного процесу самими сторонами або за сприяння незалежного фахівця (переговорника, посередника, медіатора й ін.). У результаті врегулювання конфлікту сторони знаходять компроміс – виробляють угоду про врегулювання конфлікту, яка за своєю природою є здебільшого новим цивільно-правовим договором (новацією). При застосуванні методу «вирішення спору» спір вирішується щодо існуючих прав і обов'язків сторін (правовідносин сторін), а в разі «врегулювання конфлікту» сторони прагнуть узгодити свої інтереси і досягти взаємоприйняттого припинення конфлікту [11].

Однак у вітчизняній практиці залишається мало відомих альтернативних методів вирішення спорів, що вимагає більш глибокого вивчення зарубіжного досвіду. Для формування більш комплексного уявлення про соціально-правовий інститут альтернативних методів вирішення спорів корисно ознайомитися з практиками, що широко застосовуються в інших країнах. Особливу увагу заслуговує дослідження під назвою «Альтернативне вирішення спорів: принципи та практика», яке базується на досвіді Великої Британії, де позасудові методи вирішення спорів набули великої популярності. Автори цього дослідження пропонують аналізувати методи вирішення спорів у певній послідовності: від переговорів, на яких сторони зберігають максимальний контроль над прийняттям рішення в рамках гнучкої процедури, до судового розгляду, який характеризується жорсткими процесуальними правилами та мінімальним контролем з боку сторін [12].

Усі методи альтернативного вирішення спорів, окрім переговорів, включають участь третьої сторони. Таким чином, спектр цих методів структурується відповідно до зростання ролі третьої сторони та зменшення її нейтральності. Це може бути медіатор, експерт, арбітражний суддя, державний суддя тощо, які відіграють ключову роль у врегулюванні спору залежно від обраного способу.

Фасилітативна медіація передбачає мінімальну участь медіатора, який утримується від висловлення власної думки щодо позицій сторін або можливих рішень спору. Його роль зводиться до створення умов для ефективних переговорів між сторонами, залишаючи повноваження учасників незмінними.

Оцінна медіація, навпаки, допускає, що медіатор може висловлювати свої оцінки щодо позицій сторін та запропонованих рішень. Однак медіатор не приймає рішень замість сторін, а лише допомагає їм знайти спільне рішення. Думка медіатора має рекомендаційний характер і не впливає на контроль сторін над процесом ухвалення рішення.

Колаборація (взаємодія): цей метод застосовується організаціями та державними установами і спрямований на досягнення спільної мети шляхом об'єднання ресурсів і врегулювання спорів у дусі співпраці [13].

Практика взаємодії: сторони залучають юристів для обговорення спірних питань у форматі переговорів без змагальних процедур. Участь юристів організовується за чітко визначеним структурованим порядком.

Переговори через посередників: процес вирішення спору здійснюється за участю посередників, які допомагають вести переговори. Сторони контролюють лише зміст домовленостей, але не саму процедуру.

Міні-суд: юристи сторін представляють свої позиції перед колегією, яка включає сторін спору та нейтрального посередника. Посередник допомагає визначити ключові питання і оцінює умови, але не приймає обов'язкових рішень. Ця процедура дозволяє сторонам реалістично оцінити свої позиції та, за потреби, перейти до медіації після завершення оцінки.

Арбітраж-медіація є своєрідним поєднанням двох процедур врегулювання спорів. На першому етапі арбітр ухвалює арбітражне рішення, яке, однак, не є обов'язковим до виконання, а використовується як основа для подальшого обговорення між сторонами. На другому етапі сторони за допомогою медіації намагаються досягти взаємоприйнятного рішення, аби уникнути примусового виконання арбітражного рішення [14].

Також існує можливість, за якої медіаційна угода, досягнута сторонами, може за їхньою згодою набути статусу арбітражного рішення, що додає їй юридичної сили.

Омбудсмен — це незалежний та нейтральний посередник, який розглядає скарги на недобросовісні дії органів влади. Він має широкі повноваження, зокрема проводити розслідування та призначати компенсації. У цій процедурі сторони спору практично позбавлені впливу на процес прийняття рішень, оскільки контроль цілком належить омбудсмену. Водночас сторона спору може не погодитися із запропонованою сумою компенсації.

Присудовий арбітраж передбачає, що арбітражне рішення може бути як обов'язковим, так і умовно обов'язковим — за відсутності заперечень сторін. У разі необов'язковості рішення сторони, які не погоджуються, ризикують нести фінансові наслідки. Наприклад, якщо позивач, незадоволений присудженою сумою, звертається до суду, але отримує менш вигідний результат, він зобов'язаний компенсувати відповідачу судові витрати. Аналогічні умови застосовуються до відповідача у разі оскарження рішення [15].

Рада з урегулювання спорів створюється під час укладення договору, зазвичай у галузі будівництва, для оперативного вирішення конфліктів. Цей орган може надавати рекомендації або виносити рішення. Рада зазвичай складається з трьох нейтральних осіб, що відрізняє її від одноосібних механізмів вирішення спорів.

Наведений вище перелік далеко не є вичерпним і можна зробити висновок, що різноманіття та специфіка спорів і конфліктів, які виникають у суспільних відносинах, стали підґрунтям для появи широкого спектра методів їх вирішення. Це свідчить про прагнення суспільства до мирного співіснування та ефективної взаємодії. Саме тому альтернативні методи вирішення спорів часто використовуються в гібридних формах, що дозволяє краще врахувати інтереси сторін у кожному конкретному випадку.

Вважаємо, що впровадження практики позасудового вирішення спорів має стати важливим стимулом для розвитку таких інститутів на національному рівні. Зокрема, це сприятиме зміцненню довіри до медіації та інших альтернативних методів вирішення спорів, забезпечуючи ефективніший та більш гнучкий підхід до врегулювання конфліктів.

Впровадження альтернативних методів вирішення спорів може мати на меті забезпечення розумних строків врегулювання конфліктів, уникнення затягування процесу однією зі сторін (наприклад, через непризначення кандидатур арбітрів), а також гарантування професіоналізму та обґрунтованості рішень у спірних питаннях.

Покращення доступу до правосуддя в державі, що сприяє розвитку альтернативних методів вирішення спорів, є важливим напрямом правової політики. Як зазначає О. Ткачук «В умовах такої завантаженості судової системи, де середньостатистичний суддя має на розгляді справ у чотири-п'ять разів більше за оптимально можливу кількість, виникають запитання. І перше з них полягає у тому, чи здатна державна влада забезпечити вирішення та врегулювання юридичних конфліктів, що мають приватний інтерес, шляхом гарантування безперешкодного доступу до правосуддя, чи шукає вона інші шляхи врегулювання конфліктів у суспільстві, якщо судова система перевантажена; чи спроможна влада сприяти функціонуванню таких механізмів, які дозволяють позасудове (альтернативне) владнання юридичних конфліктів» [16].

Альтернативні методи вирішення спорів стають дедалі популярнішими, проте для їх успішної інтеграції, зокрема медіації, у правову систему України необхідно обґрунтувати, як ці методи можуть забезпечувати дотримання принципів верховенства права та права на справедливий суд. Це особливо важливо в контексті використання альтернативних підходів замість звернення до державного суду.

1.2. Теоретико-правове обґрунтування концепції медіації в Україні.

Поява та еволюція медіації тісно пов'язані з розвитком суспільства та зміною філософських ідей, що визначають способи вирішення конфліктів. Оскільки суспільні потреби та погляди змінюються, медіаційні моделі та підходи адаптуються до нових умов. Спори та конфлікти не є сталими і зазнають змін разом із трансформацією ідеологічних установок. Тому медіаційна процедура, роль медіатора і місце медіації в правовій та політичній системі держави змінюються, але завжди залишаються важливими, адже відповідають на актуальні потреби суспільства.

Дослідження феномена медіації, включаючи її генезу та сутність, охоплює широкий спектр дисциплін, зокрема юридичні, філософські, соціологічні,

політологічні, лінгвістичні, конфліктологічні та психологічні науки. Цей список не є вичерпним, оскільки медіація є міждисциплінарним феноменом. З теоретичної точки зору медіація розглядається на перехресті соціальних і гуманітарних наук, поєднуючи правові та психологічні аспекти.

До медіаторської діяльності залучаються фахівці з різних галузей, таких як правознавці, психологи, конфліктологи та соціологи, які підходять до медіаційної процедури через призму своїх професійних знань і досвіду, привносячи в процес власне бачення та методи вирішення конфліктів [17].

Гнучкість процедури медіації, яка є однією з її основних переваг, дозволяє застосовувати різноманітні підходи та моделі для побудови медіаційного процесу. Це також стосується визначення ролі медіатора, що може варіюватися залежно від конкретних обставин та потреб сторін спору. Завдяки цій гнучкості медіація здатна адаптуватися до різних типів конфліктів і ситуацій, що робить її універсальним інструментом для мирного вирішення спорів тощо.

Вже протягом багатьох років науковці ведуть дискусії щодо «істинної природи медіації». Це питання викликає численні суперечки, оскільки медіація охоплює широкий спектр аспектів: від юридичних до психологічних і соціальних, що ускладнює її чітке визначення та концептуалізацію.

Представники юриспруденції часто трактують медіацію як процедуру вирішення спорів із залученням медіатора, спрямовану на досягнення мирного та взаємовигідного розв'язання конфлікту. У світлі глобальних тенденцій інституалізації медіації, вона набуває рис об'єкта правового регулювання. Це вимагає формалізації принципів медіаційної процедури та встановлення вимог до медіаторів. В залежності від процедурних особливостей, ідеології медіації та її ролі в правовій системі держави, можна виокремити кілька моделей і видів медіації: оціночну медіацію, фасилітативну (яка сприяє вирішенню спору), а також трансформаційну медіацію.

Психологи та конфліктологи вбачають в медіації процес комунікації, у рамках якого сторони, що перебувають у конфлікті, зосереджуються на вирішенні проблем,

що виникають через емоційне навантаження та напругу. Медіація, за їхнім поглядом, спрямована на зменшення емоційного впливу і сприяє досягненню гармонії між сторонами, що можуть мати різні погляди на ситуацію [18].

У дослідженнях у сфері психології та конфліктології основну увагу приділяють ефективності та методиці роботи медіатора, оскільки він безпосередньо взаємодіє зі сторонами спору, організовує та скеровує їхній діалог. Це вимагає від медіатора глибокого розуміння людської психіки, природи емоцій та сприйняття реальності. Саме тому в цих науках медіація часто розглядається як комплекс рефлексивних технологій конфліктних переговорів, де сторони за допомогою незалежного посередника самостійно аналізують існуючі протиріччя, формують рішення та досягають домовленостей для розв'язання конфлікту. Водночас медіатор здійснює рефлексію не лише щодо позицій сторін, але й власного процесу посередництва.

Важливість психологічної складової у роботі медіатора підкреслюється, зокрема, в австрійському законі «Про медіацію», де в ході професійної підготовки медіатори вивчають рефлексивно-психологічні механізми та методи роботи, що дозволяє їм більш ефективно взаємодіяти з учасниками процесу та сприяти досягненню компромісу[19].

Медіація, зокрема публічна та міждержавна, стала важливим інструментом у міжнародних відносинах. У сучасному світі медіація використовується не тільки як засіб досягнення мирних угод, але й як механізм, що забезпечує їх виконання сторонами, особливо на етапі постконфліктного миробудівництва. Цей підхід активно застосовується в рамках діяльності Комісії ООН з миробудівництва та спеціальних політичних місій ООН. В останні десятиліття сформувалася практика, коли медіатор, беручи участь у підписанні мирної угоди, також виконує роль гаранта її виконання, допомагаючи усунути проблеми, що можуть виникнути при реалізації ключових положень угоди [20].

Отже, можна стверджувати, що політологія також виявляє значну зацікавленість у медіації, яка вбудовується в новітню модель управління, що орієнтується на поширення неофіційного посередництва через неурядові

організації. Нейтральність, яка є характерною для діяльності таких організацій, дозволяє їм ефективніше вирішувати конфлікти, ніж державним структурам.

Присутність медіації в політологічному полі призводить до радикальних змін у розумінні влади: з одного боку, влада розглядається через призму могутності (влада-Power), що базується на силі і багатстві, де головною метою є панування "верхів" над "низами" і підтримання порядку через нерівність. З іншого боку, влада може проявлятися у вигляді авторитету (влада-Authority), заснованого на довірі та співпраці, що відповідає принципам медіації.

Вчені-лінгвісти розглядають медіацію як дискурс, що передбачає управління процесом когнітивної, вербальної та емоційної трансформації учасників конфліктного спілкування. Цей процес відбувається в межах континууму, що варіюється від комунікативного дисонансу до комунікативного консенсусу, де метою є досягнення порозуміння та врегулювання конфліктних ситуацій через мову та комунікацію [21].

Такий живий науковий інтерес до медіації видається закономірним, адже вона є складовою потреби суспільства у самоорганізації.

З урахуванням міждисциплінарного підходу, поняття «медіація» можна дослідити через призму різних наукових дисциплін: юридичної, конфліктологічної, соціологічної, політологічної та, насамперед, філософської. Кожна з цих дисциплін пропонує власне розуміння та інтерпретацію медіації, що дозволяє більш глибоко осмислити її суть, роль у суспільних відносинах та функціонування в контексті різних соціальних, політичних і правових систем.

Наприклад, В. Фрич та О. Комарницька у своїй статті «Медіація (примирення) як альтернатива судовому розгляду кримінальних проваджень» [23] вживають терміни «медіація» та «примирення» як синоніми. Подібну думку висловлюють і автори Колеснікова М.В., Шаповалова А.О. в іншій статті «Актуальність впровадження інституту медіації в законодавстві України» [24], де ці терміни розглядаються як взаємозамінні концепти .

Медіація як категорія примирення виступає важливим інструментом для досягнення гармонії та взаєморозуміння в суспільстві. З точки зору медіаційно-філософського трактування, вона тісно пов'язана з ідеєю примирення, де мирне співіснування не є лише моральним ідеалом, а стає основним орієнтиром у формуванні правових зв'язків. Медіація дозволяє збалансувати різноманітні соціальні інтереси, часто суперечливі, через процедури примирення. Ці процедури з одного боку сприяють збереженню внутрішньої гармонії та безпеки, а з іншого — забезпечують цивілізований розвиток і створення матеріальних та духовних цінностей, що відповідає потребам сучасного суспільства [22].

Не можна не погодитися з тим, що медіація та примирення мають багато спільних рис: це методи вирішення спорів позасудовим шляхом із залученням третьої нейтральної та неупередженої сторони, а також спрямовані на досягнення взаємовигідного результату для учасників спору. Однак є й певні суттєві відмінності між цими поняттями, що дають підстави стверджувати про недоцільність вживання термінів «примирення» та «медіація» як синонімів.

Примирення, як інститут, вітчизняне законодавство впровадило ще в 1960 році, що підтверджується положеннями Кримінального процесуального кодексу України того часу. В актуальній редакції КПК України перелік правопорушень, для яких можливе укладення угоди про примирення, був значно розширений. Згідно зі статтею 469 КПК України, угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого, причому домовленості можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим або за допомогою особи, погодженої сторонами, за винятком слідчого, прокурора або судді [25].

Закон України «Про медіацію» пропонує визначення медіації позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [293].

Цілями примирення та медіації є збереження існуючих відносин (комерційних, особистих тощо) та повернення балансу інтересів сторін, але роль третьої сторони у кожному з цих методів має певні відмінності.

У примиренні мирова посередницька роль є більш активною. Міровий посередник не тільки допомагає сторонам у вирішенні спору, але й активно впливає на результат, рекомендуючи умови вирішення та надаючи експертні поради. Таке втручання дозволяє посереднику визначити конкретні умови для досягнення мирної угоди, що може включати пропозиції щодо компенсацій чи інших аспектів вирішення спору.

Натомість медіатор у процесі медіації допомагає сторонам спору налагодити контакт і взаємодію, створюючи умови для відкритого обговорення та дослідження аспектів спору. Медіатор сприяє тому, щоб сторони самостійно визначили рішення, яке задовольнить їхні інтереси. Його роль обмежується лише допомогою у комунікації та забезпеченні процесу вирішення спору, без надання конкретних рекомендацій або порад щодо результату.

Таким чином, медіатор має більш нейтральну роль у порівнянні з мировим посередником, чия активна участь може вплинути на результат.

Медіація в контексті конфліктології розглядається як процес, спрямований на цілеспрямоване втручання у конфлікт, щоб зменшити його інтенсивність і створити умови для конструктивного вирішення проблеми. Це включає кілька ключових етапів:

Послаблення конфлікту: Початкове втручання медіатора має на меті зменшити напругу між сторонами та створити атмосферу довіри, що дозволяє відкрите обговорення проблеми.

Структурування перспективи вирішення: Медіація допомагає сторонам структуровано оцінити можливі шляхи вирішення конфлікту, що включає усвідомлення різних точок зору та потреб обох сторін.

Розробка плану майбутніх дій: Медіатор сприяє створенню чіткої стратегії для подальших дій, на основі якої учасники конфлікту можуть прийняти обґрунтоване і зважене рішення.

Нейтралізація негативних ефектів конфлікту: Медіатор допомагає сторонам зменшити руйнівний вплив конфлікту, розробляючи взаємоприйнятні рішення, які дозволяють уникнути подальших суперечок і полегшити процес відновлення відносин.

Ми дотримуємось позиції, що медіація не тільки допомагає знайти рішення для поточного конфлікту, але й допомагає учасникам усвідомити наслідки своїх рішень, що сприяє більш сталим і конструктивним результатам. Техніка медіації дозволяє ефективно керувати конфліктами, не усуваючи їх, а допомагаючи сторонам знайти способи злагоди, не порушуючи інтересів кожної з них.

Медіація з точки зору психології акцентує увагу на емоційному аспекті конфлікту, а не лише на юридичних чи формальних питаннях. Вона спрямована на допомогу сторонам, коли конфлікт застрягає на емоційному рівні, і сторони не можуть знайти продуктивного шляху для вирішення. Основна роль медіатора в такому випадку полягає в тому, щоб створити безпечне середовище для відкритого спілкування, в якому учасники можуть вивільнити свої емоції, зрозуміти потреби один одного і вийти на рівень конструктивного діалогу [27].

Трансформаційна модель медіації, розроблена Робертом Барушем Бушем і Джозефом Фольгером у середині 90-х років [28], є важливим етапом у розвитку альтернативних методів вирішення спорів. Ця модель значною мірою виходить за межі традиційних підходів до медіації, оскільки вона акцентує увагу не тільки на вирішенні конкретних проблем, а й на трансформації відносин між сторонами, які перебувають у конфлікті.

Це лише декілька з наведених нами концепцій медіації, насправді їх значно більше але охопити всі в рамках однієї роботи навряд можливо б. Медіація як інститут альтернативного вирішення спорів є багатогранним і динамічним процесом, який за останні десятиліття набув значного поширення в різних сферах

суспільного життя. Підхід до визначення «медіації» змінюється та дуже залежить від дисциплінарного контексту тому в різних наукових сферах дане визначення може тлумачитись по-різному але в генезі лежить тематика примирення сторін.

1.3. Медіація в Україні як соціальний та правовий інститут в рамках державного Управління.

Використання медіації для вирішення публічно-правових спорів за участю сторони-держави є перспективним напрямком, однак залишається предметом дискусій серед науковців. Основною причиною цього є специфіка суб'єктного складу таких спорів, де однією зі сторін завжди виступають органи публічної влади, що діють на основі принципів законності, підзвітності та публічності. Ці принципи можуть конфліктувати з ключовими засадами медіації, зокрема добровільністю та нейтральністю процесу. Це створює юридичну нерівність між сторонами конфлікту, що є ключовою ознакою публічно-правових спорів в яких потенційно може опинитися медіатор.

На наш погляд, медіація в рамках державного управління, як найяскравіше розкривається через концепцію публічно-правових спорів за участю держави.

Однак, застосування медіації у таких спорах вимагає розробки чітких правових механізмів, що забезпечать прозорість процедури, рівність сторін та її відповідність принципам адміністративного права. Це передбачає необхідність розвитку та удосконалення нормативного закріплення процедури медіації в адміністративному процесі, враховуючи специфіку публічно-правових відносин та особливу роль суб'єкта владних повноважень у таких конфліктах.

Як справедливо зазначає О. Д. Сидельніков, однією з ключових ознак становлення демократичної правової держави є активне громадянське суспільство, яке здатне критично оцінювати дії суб'єктів владних повноважень, що здійснюють державне управління. У такій державі громадяни отримують можливість захищати свої права, свободи та законні інтереси у відносинах з органами державної влади,

ставити під сумнів законність їхніх рішень і оскаржувати їх. Усе це створює підґрунтя для виникнення публічно-правових спорів. Публічно-правові спори мають унікальну правову природу, оскільки виникають у рамках відносин, де між сторонами існує юридична нерівність. Ця нерівність обумовлена тим, що однією зі сторін є орган публічної влади, який діє на підставі закону та в межах визначених повноважень. Через це публічно-правові спори потребують особливого механізму вирішення, що враховує нерівність статусу конфліктуючих сторін [29].

Термін «публічно-правовий спір» уперше ввів Ю. А. Тихомиров, який визначив його як етап розвитку юридичної колізії. Автор трактує публічно-правовий спір як встановлену законом процедуру, що передбачає розгляд уповноваженими органами претензій суб'єктів права стосовно їхніх інтересів, актів і дій публічного характеру. Характерною особливістю таких спорів є те, що вони виникають із правовідносин, пов'язаних із реалізацією публічної влади, включаючи діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів прямої демократії. Такі спори часто стосуються участі громадян в управлінні державними й суспільними справами. Крім того, публічно-правові спори охоплюють питання забезпечення й захисту публічних інтересів, зокрема випадки, коли приватні інтереси трансформуються в суспільні. Ці ознаки підкреслюють унікальність правової природи таких спорів і важливість їх належного врегулювання [30].

В. Галуцько та П. Діхтієвський визначають публічно-правовий спір як конфлікт, у якому одна зі сторін виконує публічні владні управлінські функції чи делеговані повноваження, а спір виникає внаслідок виконання або невиконання таких функцій. Також спір може виникнути, якщо одна зі сторін надає адміністративні послуги відповідно до закону, який уповноважує її на це, а конфлікт стосується надання чи ненадання таких послуг. Крім того, публічно-правовий спір може мати місце, коли одна зі сторін є суб'єктом виборчого процесу або референдуму, а конфлікт виникає через порушення її прав у цьому процесі владним суб'єктом чи іншою особою [31].

М. І. Смокович визначає публічно-правовий спір як відкрите протистояння між учасниками публічно-правових відносин, яке виникає через порушення, застосування чи тлумачення норм публічного права. Він виділяє кілька специфічних ознак таких спорів. По-перше, ці спори стосуються прав і обов'язків учасників публічно-правових відносин у сферах державного управління чи місцевого самоврядування та зумовлені реалізацією владних функцій відповідними органами. Тому обов'язковим учасником є орган або посадова особа з публічно-владними повноваженнями, або два органи публічної влади, як-от у спорах щодо компетенції. По-друге, такі спори виникають через публічно-правовий конфлікт і характеризуються негативним ставленням одного із суб'єктів до виконання чи невиконання правил, встановлених публічно-правовим законодавством. По-третє, вони базуються на законному праві оскарження неправомірних дій, яке включає захист суб'єктивних прав, вимогу дотримання гарантованих законом прав, свобод і інтересів, а також звернення до держави для примусового захисту цих прав. Нарешті, такі спори вирішуються компетентними юрисдикційними органами, зазвичай адміністративним судом, через визначені правові процедури, що можуть передбачати визнання нормативно-правового чи адміністративного акта неправомірним та відновлення порушеного права [32].

М. Карпа визначає три ключові ознаки публічно-правових спорів. По-перше, вони виникають у сфері публічно-правових відносин, що належать до сфери публічного управління. По-друге, однією зі сторін такого спору завжди виступає суб'єкт, тобто орган або посадова особа, на яку покладено виконання владних управлінських функцій публічної влади. По-третє, суб'єктний склад спору характеризується статусними ознаками, які визначають компетенцію сторін щодо предмета конфлікту [33].

Н. М. Гладка визначає адміністративно-правові спори як специфічну категорію публічно-правових спорів, що виникають у сфері адміністративних правовідносин. Їхньою особливістю є співвідношення сторін: такі спори виникають виключно між

приватними особами та суб'єктами владних повноважень, причому ініціатива їх вирішення завжди належить приватній особі [34].

Протягом усіх епох суспільство відчувало потребу в дієвих та неупереджених механізмах вирішення спорів. Серед альтернативних методів, що визнані на міжнародному рівні як придатні для використання в публічно-правовій сфері, виділяють внутрішній перегляд, арбітраж, переговори, примирення та медіацію. Держави, враховуючи власні правові традиції, комбінують ці способи та успішно застосовують їх для врегулювання конфліктів за участю суб'єктів владних повноважень [35].

Законодавець, розробляючи спеціальні акти про медіацію, визначає межі її застосування. У деяких випадках використання медіації має обмеження, зокрема щодо певних категорій спорів. Наприклад, можливість її застосування в адміністративних або кримінальних процесах нерідко піддається критиці наукової спільноти. У контексті доцільності та специфіки впровадження медіації для вирішення окремих видів правових спорів постає поняття медіабельності спору.

В свою чергу стаття 19 Конституції України закріплює обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб діяти виключно в межах, визначених Конституцією та законами України. З огляду на це, науковці підкреслюють, що представники влади не можуть самостійно ініціювати дії, які не передбачені законодавством. Тому законодавство про медіацію має містити чітку норму, що дозволяє органам державної влади та місцевого самоврядування врегульовувати спори за допомогою медіації. Крім того, необхідно передбачити можливість для органів публічної адміністрації проявляти ініціативу щодо застосування медіації, коли це є доцільним.

Застосування медіації може стати дієвим інструментом у вирішенні конфліктів та пріоритетним напрямом державної політики. Однак без відповідних змін у законодавстві органи державної влади навряд чи зможуть усвідомити та реалізувати переваги цього механізму.

А. Бортнікова виділяє такі критерії медіабельності публічно - правового спору:

легітимність – відсутність прямої заборони на проведення медіації. Наявність у чинному законодавстві України положень про можливість забезпечення прав, свобод та інтересів будь-яким не забороненим законом способом надає медіації легітимності її застосування. Норми Кодексу адміністративного судочинства України щодо примирення, диспозитивності, урахування права особи на участь у процесі прийняття рішення, досудового урегулювання спору забезпечують дієвість медіації як способу вирішення публічно-правового спору;

законність – усі права й обов'язки, а також дії (бездіяльність), які покладені в основу медіаційної угоди як результату вирішення публічно-правового спору, повинні відповідати Конституції та законам України, а також міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України;

спеціальна правосуб'єктність – здатність бути учасником правовідносин щодо використання медіації як способу вирішення публічно-правового спору, тобто наявність в особи, яка виявила бажання брати участь у медіації, повноважень на прийняття рішень по суті спору, а також на саме звернення;

наявність дискреційних повноважень (адміністративного розсуду) у суб'єкта владних повноважень;

компетенційні межі (рамки);

спір не зачіпає інтересів осіб, які не беруть участі у медіації;

перспектива оформлення результатів медіації згідно з нормами матеріального та процесуального права (так званий критерій дієвості (виконуваності) медіаційної угоди);

добровільність [38].

Н. Осіпова зазначає, що послуги професійних медіаторів можуть бути корисними в складних публічно-правових спорах, наприклад, щодо скасування нормативних актів. Проте це не забезпечить здешевлення процесу, адже послуги медіаторів є платними. Медіація є більш доцільною в господарському та цивільному судочинстві, де сторони можуть вести переговори на рівних засадах і готові йти на поступки. У свою чергу, в адміністративному процесі визнання

неправоти відповідачем фактично означає визнання позовних вимог, а для позивача – відмову від своїх вимог, що обмежує ефективність медіації в цій сфері[36].

О. А. Абакумова наголошує, що застосування медіації у податкових спорах може бути вигідним як для податкових органів, так і для платників податків. Досвід Нідерландів демонструє ефективність такого підходу: медіація виявилася успішною у 80 % адміністративно-правових спорів. Для платників податків це означає можливість швидшого завершення конфлікту без репутаційних втрат, зменшення штрафних санкцій та виплат, а також попереднє врегулювання потенційних податкових спорів через укладення угод. Для податкових органів переваги полягають у швидкому виконанні плану збору платежів без необхідності тривалих судових процесів.

Також Абакумова зазначає, що для держави в цілому важливо уникати ситуацій, коли значна заборгованість юридичних осіб стає непогашеною або платник податків приховує майно, на яке можна накласти стягнення. Крім того, у випадках, коли судова практика щодо податкових спорів є недостатньо усталеною, медіація, податковий компроміс або інші альтернативні способи врегулювання можуть стати оптимальним рішенням.

Розвиток досудових процедур дозволяє не лише зменшити витрати на судові процеси, але й спрямувати зекономлені кошти на реалізацію соціально важливих програм. Податкові органи можуть бути зацікавлені в медіації, зокрема у випадках, коли їх позиція є слабкою, що дозволяє знизити вимоги та уникнути додаткових витрат на судове обґрунтування [37].

Гарним прикладом розкриття даної тематики є присудова медіація. У 2009 році було підписано Угоду про співробітництво Вінницького окружного адміністративного суду та експертами Ради Європи, яка регламентувала запровадження пілотного проєкту з медіації у вирішенні адміністративних спорів у суді. Впровадження розгляду адміністративних спорів шляхом медіації та популяризація процедури у суспільстві тривала два роки. Медіація проводилася кількома судьями-медіаторами, які з червня 2010 року по жовтень 2011 року

провели 31 процедуру медіації, 20 із яких виявилася успішними та завершилися підписанням угоди. Серед суб'єктів публічно-правових спорів було визначено органи Головної державної інспекції на автомобільному транспорті, органи Пенсійного фонду, Фонд соціального захисту інвалідів, органи Державної податкової служби, органи Державної виконавчої служби та інші. Публічно-правові спори, в яких сторони бажали використати медіацію, найчастіше стосувалися стягнення заборгованості, штрафних та інших фінансових санкцій, вчинення певних процесуальних дій.

На думку суддів, які брали участь у проєкті, у таких спорах саме державні органи повинні бути більш зацікавлені у процедурі врегулювання спору альтернативним способом, адже це суттєва економія часу та коштів сторін, конфіденційність, швидкість, можливість збереження ділових стосунків тощо. Водночас судовий розгляд спору повинен розумітися як останній засіб захисту порушених прав громадян. Успішними виявилися 75-85 % медіаційних переговорів, а досягнуті домовленості більш довговічна та відповідають реальним потребам учасників [39].

Враховуючи вищевикладене, медіація у публічно-правових спорах має низку специфічних особливостей, які зумовлені специфікою суб'єктного складу таких спорів. На основі наукових досліджень українських науковців та аналізу зарубіжного досвіду можна виділити такі аспекти впровадження медіації у цій сфері:

Рівність сторін. Під час врегулювання публічно-правового спору сторони, незалежно від того, чи є вони органами публічного управління, фізичними або юридичними особами, рівні у своїх правах і можливостях щодо захисту своїх інтересів. Це свідчить про те, що публічно-правові спори в принципі є медіабельними.

Обмеження застосування. Доцільно передбачити категорії публічно-правових спорів, де медіація може бути недоречною. Наприклад, це можуть бути спори за

участю вищих органів публічної влади, де процедури врегулювання конфлікту передбачають інші механізми.

Форма медіації. Найбільш ефективними для публічно-правових спорів є присудова та судова медіації. Судді мають професійний досвід, суспільний авторитет та зацікавленість у досудовому врегулюванні конфліктів. Судова медіація також дозволяє затвердити медіаційну угоду у судовому порядку, що надає їй юридичну силу та можливість примусового виконання.

Кваліфікація медіатора. Медіація повинна здійснюватися нейтральним та неупередженим посередником, який має спеціальну підготовку у сфері публічно-правових спорів. Його компетенція повинна включати знання специфіки таких спорів, їх мети, основних методик та технік врегулювання.

Необхідність законодавчого закріплення. Важливо передбачити у законодавстві право органів державної влади та органів місцевого самоврядування ініціювати процедуру медіації. Також має бути закріплено обов'язок цих органів погоджуватися на участь у медіації, якщо це не суперечить закону чи публічним інтересам.

Законодавче врегулювання та відповідна підготовка посередників сприятимуть ширшому впровадженню медіації у публічно-правову сферу, що підвищить ефективність врегулювання спорів і зміцнить довіру громадян до державних органів.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-правових основ системи вирішення спорів дозволяє зробити низку важливих висновків щодо ролі альтернативних методів вирішення конфліктів, зокрема медіації, в Україні.

Альтернативні методи вирішення спорів набувають все більшого значення в сучасному правовому середовищі. Вони є ефективним інструментом розвантаження судової системи, сприяють швидкому, гнучкому та менш витратному врегулюванню конфліктів. Особливе місце серед них займає медіація, яка, на відміну від судового розгляду, забезпечує можливість збереження партнерських і соціальних зв'язків між сторонами, підвищує рівень довіри до правових механізмів вирішення спорів та сприяє більш стійкому виконанню досягнутих домовленостей.

Теоретико-правове обґрунтування концепції медіації в Україні свідчить про її інтеграцію у національну правову систему. Незважаючи на те, що медіація розвивається як інститут, що поєднує риси правового та соціального регулювання, вона потребує подальшого нормативного удосконалення, особливо у контексті її застосування в різних сферах права. Важливими складовими цього процесу є визначення правового статусу медіатора, уточнення механізмів визнання медіаційних угод та забезпечення ефективного контролю за якістю медіаційних послуг.

Медіація в Україні виступає як соціальний і правовий інститут у межах державного управління, оскільки вона виконує важливу суспільну функцію, сприяючи мирному врегулюванню конфліктів та забезпеченню прав людини. Державне регулювання медіації має бути збалансованим, враховувати потреби як держави, так і громадянського суспільства, та водночас не призводити до надмірної бюрократизації процесу. Важливими кроками в цьому напрямку є розвиток

саморегульованих організацій медіаторів, удосконалення механізмів їхньої сертифікації та інтеграція медіації у систему правосуддя.

Таким чином, медіація в Україні має значний потенціал як ефективний альтернативний спосіб вирішення спорів, однак її подальший розвиток потребує комплексного підходу, що включатиме вдосконалення нормативної бази, популяризацію медіації серед громадськості та професійної спільноти, а також посилення державної підтримки цього інституту.

Розділ 2. Медіація – основа ефективного розв’язання спорів

2.1. Загальні принципи медіації.

Витоки медіації, як і інших альтернативних способів вирішення спорів, пояснюються прагненням суспільства дистанціюватися від "державного патерналізму" у вирішенні конфліктів. У цьому контексті ключову роль відіграють принципи, які регулюють процедуру медіації, оскільки правове регулювання цієї сфери ґрунтується переважно на усталених принципах медіаторської діяльності. На відміну від юрисдикційного процесу, медіація не має чітко визначеної процедури чи структурованого порядку розгляду, обмеженого процесуальними, організаційними або часовими рамками. Тому саме принципи стають головним елементом регулювання медіаційної процедури.

Однією з основних переваг медіації є її гнучкість. Це означає, що детальне законодавче регулювання порядку проведення медіації є недоцільним. Натомість сторони спору мають самостійно визначати порядок його вирішення, спираючись на загальні принципи, закріплені в законодавстві.

Необхідність врахування морально-етичних норм та ідеалів виникає у випадках, коли законодавчі норми не можуть охопити весь спектр можливих життєвих ситуацій або ефективно врегулювати стосунки між сторонами. У таких випадках принципи стають засобом, що дозволяє забезпечити справедливість та гармонію у відносинах.

Принцип завжди є вихідним початком, ідеєю, яка разом із нормами та соціальними відносинами набуває нормативного та правозастосовного значення. Принципи охоплюють багато сфер життєдіяльності людини, вони мають ідеологічну та виховну складову, а також реалізуються у практичній діяльності [40].

Система принципів є наріжним каменем побудови будь-якого правового механізму розв’язання конфліктів, незалежно від того, чи йдеться про державний механізм у формі правосуддя, чи про альтернативні способи, до яких належить і медіація. Принципи медіації, з одного боку, відображають її об’єктивні

властивості, що впливають із закономірностей розвитку суспільства. З іншого боку, вони втілюють суб'єктивне сприйняття медіації членами суспільства, яке включає моральні й правові погляди, почуття та вимоги, що знайшли відображення у різних вченнях і напрямках праворозуміння [42].

Утвердження верховенства права та забезпечення кожній людині права на справедливий судовий розгляд є ключовими завданнями сучасної держави. Верховенство права передбачає, що права людини та основоположні свободи є основними цінностями, які визначають зміст і напрям діяльності держави, в тому числі у суспільних відносинах, що стосуються інституту медіації.

Конституція України закріплює принцип верховенства права як одну з основоположних засад конституційного ладу. Для правової держави цей принцип є фундаментальним, оскільки право виступає проявом вищої справедливості, а його панування у суспільстві забезпечує пріоритетність прав і свобод людини.

Держава повинна створювати умови для інтеграції принципу верховенства права у всі суспільні відносини, закріплювати на законодавчому рівні гарантії його дотримання та розробляти ефективні механізми захисту в тому числі в медіацію як правовий інститут. Однак в Україні цей принцип досі не реалізований повною мірою. Це виявляється у низькій ефективності державних інституцій, високому рівні корупції, обмеженому доступі до правосуддя, відсутності неупередженого та справедливого суду, а також у численних порушеннях основних прав і свобод громадян.

До недавнього часу термін «самовизначення» застосовувався здебільшого в контексті міжнародного права, але він також є важливою складовою медіації як альтернативного методу вирішення спорів. Однією з ключових особливостей медіації є здатність сторін контролювати процес з самого початку до укладення медіаційної угоди. Це відрізняє медіацію від судового процесу, арбітражу чи третейського суду. Завдяки реалізації принципу самовизначення сторони можуть

визначати та забезпечувати свої права та інтереси, обираючи варіант вирішення спору, що задовольняє обидві сторони, а не той, який ухвалить суддя чи арбітр.

Закон України «Про медіацію» передбачає принцип самовизначення сторін, що включає як процедурні, так і змістовні компоненти. Це передбачає самостійний вибір сторонами медіатора, обговорюваних питань, варіантів урегулювання спору. Положення закону також підкреслюють, що остаточні рішення ухвалюються виключно сторонами медіації [42].

Аналогічні положення передбачені Кодексом етики медіатора Національної асоціації медіаторів України: «Медіатор забезпечує дотримання принципів самовизначення сторін, добровільної, рівної та активної участі сторін у процедурі медіації та розуміння сторонами умов та наслідків укладення угоди за результатами медіації» [43].

Зміст поняття добровільності у медіації достатньо широкий. О. Спектор зазначає, що принцип добровільності полягає у тому, що «ніхто не може змусити сторони врегулювати свій конфлікт медіацією, якщо вони цього не бажають. Медіація є добровільною процедурою на кожному етапі: від згоди сторін взяти участь у цьому процесі та вибору медіатора до укладання угоди. Кожна зі сторін у будь-яку мить може відмовитися від проведення процедури медіації» [44].

Ю. Притика зазначає, що принцип добровільності в медіації полягає в праві сторін на особисте волевиявлення щодо участі в процедурі медіації та на свободі припинення цієї процедури на будь-якому етапі. На відміну від судового процесу, ніхто не має права змусити сторони брати участь у медіації, а вибір медіатора є виключно прерогативою сторін.

Цей принцип також включає правомочність сторін приймати рішення щодо вирішення конфлікту виключно за взаємною згодою. Для забезпечення добровільності, медіатор на початку процедури зобов'язаний переконатися у добровільності та особистому волевиявленні сторін щодо участі в медіації [41].

Забезпечення нерозголошення інформації, яку сторони відкривають під час медіації, є важливим чинником, що підвищує ефективність і популярність цього способу вирішення спорів як у приватній, так і в комерційній сферах. Для гарантування конфіденційності законодавство повинно чітко визначити перелік інформації, яка підлягає захисту від розголошення, а також передбачити конкретні випадки, коли можливий відступ від принципу конфіденційності із зазначенням умов і підстав для таких винятків. Окрім цього, слід встановити порядок притягнення до відповідальності за порушення конфіденційності, включно з механізмами правового реагування на такі порушення. Такі норми сприятимуть формуванню довіри до медіації та забезпечать її ефективне застосування як альтернативного способу врегулювання конфліктів.

В свою чергу деякі науковці не мають єдиного підходу до принципу конфіденційності викладеного в Законі України «Про медіацію». Пані Жанна Васильєва-Шаламова зазначає про доцільність уточнення врегулювання питання забезпечення дотримання принципу конфіденційності медіації на законодавчому рівні, передбачивши, що принцип конфіденційності не застосовується також за необхідності однієї зі сторін медіації надати суду відомості стосовно факту проведення медіації як заходу досудового врегулювання спору. При цьому вона наголошує, що слід визначити, які саме відомості можуть бути надані суду (наприклад, про факт проведення медіації, учасників медіації, часу проведення медіації та предмет спору), або обмежитись лише можливістю надати суду інформацію, що між сторонами було здійснено спробу врегулювати спір у досудовому порядку шляхом медіації, з посиланням на те, що інша інформація щодо медіації (зокрема, результат медіації) визначена сторонами як конфіденційна [45].

Принцип конфіденційності є основою медіації та потребує ретельного правового врегулювання, дотримання і захисту всіма учасниками процесу, а також закріплення на законодавчому рівні. Це необхідно для забезпечення популярності

та ефективності медіації як альтернативного способу вирішення спорів. У ході медіації чим більше інформації сторони готові розкрити, тим вищі шанси на досягнення компромісного рішення. Водночас гарантії того, що інформація та факти, які стали відомими під час медіаційного процесу, не будуть розголошені за його межами, відіграють вирішальну роль. Національні законодавства по-різному підходять до забезпечення конфіденційності медіації, встановлюючи різні рівні її захисту та шукаючи баланс між приватними і публічними інтересами.

У медіаційному процесі значну роль відіграє медіатор, який має виконувати свої обов'язки у відповідності до норм етики медіаторської діяльності та закріплених законодавством принципів, таких як нейтральність, неупередженість і незалежність. У нормативних актах та науковій літературі ці три поняття часто вживаються як синоніми або попарно (наприклад, нейтральність і незалежність, неупередженість і нейтральність), хоча їхнє змістовне наповнення може суттєво різнитися залежно від джерела. Така неоднозначність ускладнює формування чіткого розуміння сутності ролі медіатора, його прав, обов'язків, а також підстав для припинення участі у медіації.

Дотримання принципів незалежності, нейтральності та неупередженості є обов'язковою вимогою для медіатора і закріплюється як у законодавчих актах, так і у нормах професійної етики. Наприклад, у рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації у сімейних справах наголошується, що медіатор має залишатися неупередженим щодо сторін і нейтральним стосовно результатів медіаційного процесу. Також підкреслюється, що медіатор не повинен нав'язувати рішення чи спрямовувати сторони до досягнення конкретних результатів.

Дотримання принципів нейтральності та неупередженості медіатора тісно пов'язане з реалізацією принципу самовизначення сторін медіації. Завдяки цьому сторони мають змогу ухвалювати рішення, які найкраще відповідають їхнім конкретним обставинам. У таких умовах досягається можливість самостійного

прийняття сторонами рішень щодо укладання угод у власних справах у найбільш прийнятний для них спосіб [46].

Закон України «Про медіацію» ототожнює поняття нейтральності та неупередженості медіатора, акцентуючи увагу на його обов'язку забезпечувати неупереджений підхід до сторін спору. Медіатору забороняється надавати консультації сторонам, окрім тих, що стосуються порядку проведення медіації та оформлення її результатів. Водночас наголошується на необхідності дотримання принципу самовизначення сторін спору, що передбачає їхню повну свободу у прийнятті рішень щодо шляхів вирішення конфлікту [26].

Кодекс етики медіатора Національної асоціації медіаторів України також визначає принципи незалежності та нейтральності медіатора, які є ключовими в процесі медіації. У ньому зазначено, що медіатор має бути незалежним від будь-якого зовнішнього впливу на процедуру та результати медіації. Він повинен залишатися нейтральною особою, яка не має заінтересованості у змісті спору. Основною метою медіатора є допомога сторонам у налагодженні комунікації, проведенні переговорів та досягненні взаєморозуміння.

Медіатор може надавати сторонам консультації виключно щодо порядку проведення медіації та документального оформлення її результатів. Він зобов'язаний зберігати неупереджене ставлення до сторін, фактів та суджень у спорі, свідомо утримуючись від впливу власних стереотипів або життєвого досвіду. Крім того, медіатору заборонено оцінювати поведінку чи погляди учасників, за винятком випадків, коли ті явно порушують правові або етичні норми чи встановлений порядок медіації [43].

Можемо стверджувати, що нейтральність медіатора є ключовим елементом медіаційного процесу, який забезпечує законність і справедливість досягнутої медіаційної угоди. Водночас поняття нейтральності не має фіксованого змісту і може змінюватися залежно від різноманітних чинників, зокрема професійного рівня медіатора, обраного підходу до ведення медіації, а також специфіки кожної

окремої процедури. Це підкреслює важливість якості підготовки медіаторів і гнучкості медіаційного процесу в адаптації до унікальних потреб та обставин сторін.

В організації правовідносин, що виникають у ході процедури медіації, принципи відіграють особливу роль. Це пов'язано з тим, що медіація, на відміну від судового процесу, не передбачає суворо регламентованих етапів, чітко визначеної процедури чи встановлених організаційних і часових меж. Принципи стають основними орієнтирами для учасників, забезпечуючи ефективність, справедливість і послідовність процесу.

Однією з ключових переваг медіації є її варіативність, яка дозволяє сторонам спору адаптувати процедуру відповідно до своїх потреб та обставин. Через це детальне законодавче регулювання порядку проведення медіації вважається недоцільним. Натомість основою для проведення медіації є законодавчо визначені загальні принципи, які забезпечують орієнтири для сторін у процесі вирішення спору.

Принципи медіації не лише відображають її об'єктивні властивості, але й інтегрують суб'єктивне сприйняття цього процесу суспільством. Вони враховують як загальний досвід застосування медіації в різних державах, так і специфічні аспекти, такі як менталітет населення та правові традиції конкретної країни. Це дозволяє зробити процедуру медіації гнучкою, ефективною та прийнятною для різних культурних і правових систем.

2.2. Загальна характеристика договірних відносини у сфері медіації.

Запровадження медіації як альтернативного методу вирішення спорів є важливим етапом у реформуванні правової системи України, однак для її ефективного впровадження необхідно вирішити низку теоретичних і практичних питань. Одним із ключових аспектів є договірна основа медіації, яка потребує чіткої регламентації процесів укладання, виконання, зміни та припинення медіаційних угод. Відсутність належної нормативної бази створює ризики неналежного

оформлення договірних відносин як між сторонами спору, так і між сторонами та медіатором.

Співвідношення понять «договір» і «угода» залишається предметом наукових дискусій. У контексті нашого дослідження вважаємо, що термін «договір» доцільно використовувати для позначення організаційних відносин, таких як договір про проведення медіації, оскільки він має переважно цивілістичне значення. Натомість компроміс, досягнутий сторонами спору, який охоплює широкий спектр врегульованих питань, варто називати «угодою», адже саме це поняття найточніше відображає суть домовленостей між сторонами.

Особливу увагу слід приділити визначенню правового статусу угод, укладених у рамках медіації, зокрема до початку процедури (угоди про участь у медіації) та за її результатами (мирові угоди). Відсутність єдиної термінології у цій сфері створює плутанину серед фахівців і громадськості, що ускладнює сприйняття процедури медіації та її юридичних наслідків. Розробка уніфікованої термінології є важливим завданням для підвищення правової визначеності та доступності медіації.

Юридична конструкція медіаційного договору також потребує особливої уваги. Створення чіткої моделі законного та дійсного медіаційного договору, що відповідатиме законодавчим вимогам і практичним потребам, сприятиме зростанню довіри до цієї процедури. Одночасно необхідно вирішити питання щодо форми таких угод і їхньої юридичної сили, зокрема чи мають вони набувати статусу виконавчого документа.

Таким чином, чітке правове регулювання медіаційних угод і усунення теоретичних прогалів у цій сфері сприятимуть популяризації медіації як ефективного механізму вирішення спорів, зміцненню довіри до цього інструменту та розширенню його використання в правовій системі України.

Г. Огречук пропонує класифікувати медіаційні договори на дві основні групи залежно від їхнього призначення та етапу медіаційного процесу.

Перша група включає договори, спрямовані на виникнення медіаційних відносин. Сюди належать два види угод: договір між сторонами спору про досягнуту згоду на проведення медіації та договір про проведення медіації, укладений між сторонами спору та медіатором. Ці договори є підставою для початку медіаційної процедури, закріплюють згоду сторін на участь у процесі та визначають його ключові умови.

Друга група охоплює договори, які укладаються за результатами медіації, зокрема так звані медіаційні договори. Ці угоди фіксують домовленості, досягнуті сторонами у ході медіації, і можуть мати юридичну силу залежно від їхньої форми та відповідності чинному законодавству.

Такий підхід до класифікації допомагає чітко структурувати договірні відносини у сфері медіації та сприяє більшому розумінню їхньої юридичної природи [47].

Медіаційні угоди можуть отримати нотаріальне посвідчення за бажанням сторін, що може підвищити їхню юридичну силу та забезпечити гарантії виконання домовленостей. Однак для того, щоб такі угоди мали виконавчу силу, необхідна чітка регламентація цього питання на законодавчому рівні.

Зокрема, як зазначає Г. Огречук, якщо медіаційна угода стосується спорів, які виникають із правовідносин, для яких законодавством передбачена можливість стягнення на підставі виконавчого напису нотаріуса, виконання умов такої угоди також може бути забезпечено через виконавчий напис. Це створює додатковий механізм для реалізації досягнутих домовленостей без необхідності звернення до суду.

Така практика вимагає внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність нотаріусів та виконавчі процедури, для чіткого визначення

можливостей і умов визнання виконавчої сили медіаційних угод. Це сприятиме не лише популяризації медіації, а й підвищенню довіри до цього інструменту як ефективного механізму вирішення спорів [47].

Включення до господарських, цивільних, трудових, шлюбних та інших договорів, зокрема транснаціональних, медіаційного застереження є перспективною практикою, яка може суттєво сприяти розвитку медіації в Україні. Медіаційне застереження, що є письмовим зобов'язанням сторін вирішувати можливі спори за договором шляхом медіації, формує договірний механізм мирного врегулювання конфліктів ще на етапі укладання угоди.

Запровадження такого підходу здатне не лише зменшити навантаження на судову систему, але й створити традицію конфіденційного, ефективного та мирного вирішення спорів. Крім того, застосування медіаційних застережень сприяє збереженню партнерських або інших конструктивних відносин між сторонами навіть у разі виникнення конфлікту.

Ця практика є особливо актуальною у сфері транснаціональних договорів, де важливість швидкого, гнучкого та взаємоприйняттого вирішення спорів є надзвичайно високою. Створення сприятливого правового поля для медіаційних застережень в Україні може стати одним із ключових факторів поширення медіації як ефективного інструменту врегулювання конфліктів у різних галузях права.

Центр медіації Київської торгово-промислової палати пропонує досить лаконічне формулювання медіаційного застереження: «У разі виникнення будь-якого спору, що впливає з цього колективного договору або пов'язаний із ним, Сторони погоджуються вирішувати такий спір у першу чергу через процедуру медіації, передаючи його до Центру медіації Київської торгово-промислової палати для врегулювання відповідно до встановлених правил» [51].

Чинний Закон України «про медіацію» містить положення щодо укладання медіаційної угоди у формі медіаційного застереження в договорі але не конкретизує і не розкриває жодним чином дане поняття.

Медіація, як альтернативний метод вирішення спорів, має договірну природу, оскільки її проведення можливе виключно за взаємною згодою сторін. Така згода закріплюється у спеціальному документі – договорі про проведення медіації.

Цей договір є ключовим юридичним інструментом, що визначає основні правила та умови процедури. У ньому мають бути зафіксовані всі істотні та важливі положення, які враховують інтереси як сторін спору, так і медіатора (або медіаторів), які здійснюватимуть посередництво.

Предметом договору про проведення медіації є взаємне зобов'язання сторін і медіатора (або медіаторів) здійснити необхідні етапи медіаційного процесу з метою врегулювання спору. Крім того, договір може містити зобов'язання сторін утримуватися від звернення до суду на період проведення медіації.

Важливо підкреслити, що це зобов'язання обмежується саме часом, протягом якого триває медіаційний процес. Словосполучення «впродовж процедури медіації» є ключовим, оскільки воно враховує положення статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якої відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною. Це означає, що сторони не можуть укласти договір, який би виключав їхнє право звернутися до суду у разі невдалої медіації або за потреби захисту своїх прав.

Таким чином, договір про проведення медіації має чітко окреслювати часові та процедурні рамки обмеження на звернення до суду, що дозволить забезпечити баланс між правами сторін і потребою в ефективному позасудовому вирішенні спорів [48].

Форма договору про проведення медіації може бути як письмовою, так і усною, залежно від обставин та характеру спору. У законодавстві деяких країн встановлюється вимога виключно письмової форми, проте закріплення таких вимог у національному законодавстві України є дискусійним.

Для значних спорів, таких як комерційні чи державно-інвесторські, письмова форма договору є доцільною, оскільки забезпечує чіткість і юридичну визначеність.

У таких випадках грамотно складений договір регулює права й обов'язки сторін та медіатора, а також слугує доказом домовленостей у разі виникнення непорозумінь.

Водночас для сімейних чи інших чутливих спорів суворі вимоги до форми договору можуть бути перешкодою. Формалізація взаємовідносин у таких випадках може викликати додаткове напруження або недовіру між сторонами. Можливість укладення договору в усній формі дозволяє створити більш гнучке та неформальне середовище для вирішення спору, що відповідає специфіці таких конфліктів.

Зокрема, пункт 3.4 Кодексу етики медіатора Національної асоціації медіаторів України підкреслює гнучкість у підході до оформлення договірних відносин, орієнтуючись на потреби сторін [43].

Важливим аспектом правового статусу договору про проведення медіації, який потребує законодавчого врегулювання, є питання призупинення строків позовної давності на час проведення медіаційної процедури. Такий механізм сприятиме зростанню популярності медіації як альтернативного способу врегулювання спорів, оскільки сторони не ризикуватимуть втратити право звернутися до суду через закінчення строків позовної давності.

Аналогічне регулювання містить стаття 8 Директиви Європейського Союзу про деякі аспекти посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах. У ній зазначено, що держави-члени зобов'язані забезпечити, аби сторони, які обрали медіацію для врегулювання спору, не були обмежені у подальшому зверненні до суду чи арбітражу щодо цього спору через вплив позовної давності в період проведення медіації. Таке регулювання сприяє зміцненню довіри до медіаційних процедур і стимулює їх використання.

Угода за результатами медіації має консенсуальний характер, оскільки вона ґрунтується на добровільній згоді сторін. Проте, як зазначають деякі науковці, можуть бути випадки, коли така угода набуває реального характеру, особливо коли її виконання залежить від виконання конкретних дій, таких як передання майна або виконання розпорядчого правочину. У таких ситуаціях угода набирає чинності

лише після фактичного виконання зазначених умов, що може бути необхідною умовою для її реалізації.

Щоб зрозуміти сутність угоди за результатами медіації, слід розглянути її основні елементи. Метою такої угоди є зміна або припинення спірних правовідносин, а також охорона та захист інтересів сторін. Крім того, угода може сприяти завершенню конфлікту або створенню умов для подальшої співпраці між сторонами.

Зміст угоди за результатами медіації відрізняється від інших цивільно-правових правочинів, оскільки вона відображає характер і особливості процедури медіації, зокрема принципи добровільності, конфіденційності, неупередженості та взаєморозуміння. Вона визначає взаємні права та обов'язки сторін, які, як правило, стосуються виконання досягнутих домовленостей, таких як сплата суми, передання майна чи визнання права. Ці умови є результатом переговорного процесу, що проходить у рамках медіації, і саме це робить її відмінною від стандартних правочинів у цивільно-правових відносинах [49].

Стаття 14 Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну примирну процедуру «Приведення у виконання мирової угоди» встановлює, що мирова угода, укладена сторонами в результаті примирної процедури, має обов'язкову силу і може бути приведена у виконання. У цьому контексті держава, яка приймає Типовий закон, повинна передбачити в законодавстві порядок приведення таких угод у виконання або вказати на положення, які регулюють цей процес.

Коментарі до зазначеної статті наголошують, що ефективність та привабливість примирної процедури значно зростають за умови встановлення в законодавстві режиму прискореного приведення мирових угод у виконання. Такі угоди мають отримати статус, аналогічний арбітражним рішенням, або ж відповідати їм за юридичною силою. Водночас методи забезпечення цього прискореного режиму залежать від специфіки національних правових систем і процесуальних норм, що визначає певну варіативність у їх впровадженні.

Медіація має договірний характер, адже процес медіації можна розглядати як послідовність договірних правовідносин – від організаційних до правовстановлюючих.

Зважаючи на широкий спектр застосування, медіаційні договори та угоди повинні бути універсальними інструментами, придатними для врегулювання різноманітних відносин, які породжують спори. Тому обмеження правової природи медіаційного договору або угоди рамками певної галузі права є недоцільним. Хоча зазвичай медіаційні угоди мають цивільно-правовий характер, їхня правова природа та дія часто виходять за межі конкретних правовідносин. Такі угоди базуються не лише на правових нормах, а й на категоріях моралі, добросовісності, етики, справедливості тощо.

2.3. Міжнародна практика застосування медіації у світі.

На сьогодні в теорії немає єдиного визначення поняття «моделі медіації». Зазвичай під моделлю медіації розуміють поширені форми цієї процедури в певній державі, що визначаються роллю медіатора, обсягом його повноважень, предметом спору та рівнем інтеграції медіації із судовою системою. Аналіз кожної моделі медіації є важливим для всіх учасників процесу, оскільки він допомагає посереднику вибрати відповідні методи врегулювання спору, а сторонам – зрозуміти формат процедури й сформулювати власні очікування.

У контексті класифікації медіації в кримінальному процесі Н. О. Турман розглядає модель медіації як абстрактну концепцію процедури примирення, яка відображає специфіку її проведення. Враховуючи багатогранність медіації, модель виступає орієнтиром для її аналізу та вдосконалення [52].

А. В. Біцай дотримується подібної думки, розглядаючи модель медіації як абстрактну теоретичну конструкцію, що окреслює процедурні особливості її проведення. Автор характеризує модель через основні компоненти, зокрема підстави звернення до медіації (добровільно чи обов'язково), рівень інтеграції з

судовою системою, тип переговорів між сторонами, методики медіатора та обсяг його компетенції у процесі вирішення конфлікту.

Дослідження моделей медіації має як теоретичну, так і практичну цінність, оскільки воно дає змогу визначити оптимальні сфери застосування конкретної моделі. Модель медіації впливає на співвідношення повноважень медіатора і сторін, а також сприяє вибору відповідного медіатора.

На думку автора, класифікація моделей медіації виконує кілька важливих функцій. Зокрема, це пізнавальна функція (допомагає глибше дослідити медіацію як правове явище та розширити наукові знання), інформаційна функція (надає значний обсяг інформації про медіативні техніки), аналітична функція (дає можливість оцінити перспективи застосування медіації в різних сферах суспільних відносин) та евристична функція (виявлення закономірностей виникнення, розвитку та використання різних моделей медіації) [53].

Науковці не дійшли єдиної думки щодо класифікації моделей медіації та сутності кожної з них. У сучасній практиці виділяють кілька основних моделей медіації, серед яких класична (родова, вихідна) або орієнтована на вирішення проблем медіація (problem-solving, or settlement-directed approach), нарративна медіація (narrative approach), трансформативна медіація (transformative approach), сімейно-орієнтована або екосистемна медіація (ecosystem, or family-focused approach), фасилітативна медіація, заснована на розумінні (understanding-based approach), а також оціночна медіація (evaluative approach). Кожна з цих моделей має свої особливості та підходи до врегулювання конфліктів, що визначає їх застосування в різних сферах [54].

На нашу думку, найбільш доцільним є розмежування моделей медіації відповідно до формального зв'язку процедури із судовою системою. М. Я. Поліщук класифікує основні моделі медіації за формальним зв'язком процедури із судовим процесом. Відповідно, такими моделями є:

– приватна або позасудова медіація – повністю незалежна від судового розгляду спору. Сторони ініціюють процедуру, самостійно обирають медіатора, дотримуючись загальних вимог законодавства;

– присудова медіація – медіація відмежована від суду як інституції, але координується з судовим процесом. Такий вид медіації має багато підвидів в залежності від того, якими повноваженнями наділено суд у сфері медіації. Судова інстанція може рекомендувати сторонам медіацію на засадах добровільності, визначати чи доцільним буде використання посередництва для конкретного спору або навіть спрямовувати сторони до медіації в імперативному порядку;

– медіація в межах судового процесу – процедура повністю інтегрована у судовий процес. Суддя наділений повноваженнями визначити перспективу вирішення спору шляхом медіації і направити сторони до судді-медіатора. Водночас юридична сила медіаційної угоди сторін у такому випадку прирівнюються до юридичної сили рішення суду [55].

У багатьох державах світу, де медіація активно та ефективно застосовується, спостерігається тенденція до поєднання кількох моделей медіації у сфері врегулювання спорів. Це дозволяє адаптувати процес медіації до специфіки конкретного спору, враховуючи особливості правової системи, менталітет населення та галузеву спрямованість конфлікту. Аналіз особливостей застосування різних моделей медіації у кожній країні є важливим завданням для розуміння найкращих практик і визначення оптимальних підходів до вирішення спорів у різних правових і культурних контекстах.

Медіація у Сполучених Штатах Америки має довгу історію розвитку, починаючи з позасудових практик врегулювання спорів і до сучасної, законодавчо врегульованої процедури, яка є частиною судової системи на федеральному рівні. У 1970-х роках розпочалися пілотні проекти, що дозволяли судам проводити досудові конференції для організації добровільної медіації. У той же час медіація активно застосовувалася всередині організацій. Однак її добровільний характер і

обмежене застосування не дозволяли значно розвантажити судову систему. Це призвело до поділу медіації на приватну та судову. Наразі медіація є обов'язковим етапом у програмах альтернативного врегулювання спорів і активно заохочується судами.

У США медіація є популярною процедурою: за її допомогою вирішується у п'ять разів більше спорів, ніж через третейські суди. Американська модель медіації включає два основних типи центрів медіаторів. Перший тип – центри присудової медіації, що діють при судах і переважно розглядають сімейні спори та кредитні справи. Другий – центри врегулювання соціальних конфліктів, які займаються екологічними, урбаністичними та іншими суспільно значущими спорами, часто тривалими та складними. Такі центри діють на базі університетів [56].

Приватна медіація у США має майже столітню історію. Вона поступово поширювалася на всі сфери суспільного життя, включно з етнічними конфліктами, хоча головним напрямом залишаються трудові спори. Трудова медіація має важливе значення для національної економіки, оскільки допомагає попередити дестабілізацію суспільства. У 2015 році, наприклад, медіатори брали участь у врегулюванні близько 4000 трудових спорів, 85% з яких були успішно вирішені.

Сучасна медіація у США розвивається також у нових напрямках. Наприклад, веб-медіація, яка проводиться дистанційно за допомогою відеозв'язку, забезпечує доступність процедури для осіб з обмеженими можливостями або тих, хто проживає у віддалених регіонах. Ще одним цікавим підходом є медікейт – медіація між громадянами та страховими компаніями, що часто здійснюється на волонтерських засадах.

Відновне правосуддя, як різновид медіації, активно розвивається у кримінальній юстиції. Близько половини судових округів США впроваджують програми медіації між жертвою та злочинцем. У деяких містах поліцейські мають право направляти сторони конфлікту на медіацію відразу після отримання

повідомлення про злочин. Приватні служби медіації також займаються злочинами невеликої тяжкості, часто за клопотанням прокурорів або адвокатів.

Американська модель медіації демонструє значну гнучкість і ефективність, враховуючи потреби суспільства та різноманітність правових ситуацій [57].

Медіація у Канаді почала активно розвиватися лише в 1990-х роках, значно пізніше, ніж у США. Тривалий час процедура мирного врегулювання спорів із залученням посередника обмежувалася лише трудовими конфліктами. Інші правові спори здебільшого вирішувалися через суд, що відповідало правовій культурі канадців. Судовий процес сприймався як більш надійний, а суди встановлювали межі для переговорів між сторонами, що часто призводило до негативних відносин між ними.

Із часом необхідність у швидкому та ефективному вирішенні спорів сприяла пошуку альтернативних методів, і медіація почала розглядатися як оптимальний варіант для врегулювання адміністративних, екологічних, сімейних, цивільних, комерційних спорів і справ про банкрутство. Ініціативи з боку громадських організацій сприяли створенню мережі медіаційних центрів, які вирішували локальні конфлікти, наприклад, спори між сусідами. Найбільшого поширення медіація набула у комерційних і сімейних справах.

Перший пілотний проєкт у Канаді реалізували у сфері цивільних і комерційних спорів. Дослідження показало, що укладення мирової угоди можливе як у межах судового розгляду, так і через медіацію. Водночас медіаційна угода прирівнюється до цивільного договору та має юридичну силу, що не вимагає судового затвердження. Для популяризації медіації держава підтримує заходи з якісного відбору медіаторів та фінансової допомоги сторонам.

Канадське законодавство не встановлює обов'язкових вимог до освіти медіаторів або спеціального органу сертифікації, проте у багатьох провінціях прийнято нормативно-правові акти, що регулюють медіацію. Наприклад:

У провінції Британська Колумбія медіація є обов'язковою, якщо одна зі сторін пропонує її іншій.

У Саскачевані обов'язковою є медіація всіх цивільно-правових спорів, окрім сімейних, поданих до суду.

У провінції Альберта суд може направити спір на медіацію на будь-якому етапі його розгляду.

В Онтаріо з 1999 року діє Програма обов'язкової медіації для врегулювання цивільних спорів і справ про спадкування, окрім сімейних.

Місцеві комітети медіації у провінції Онтаріо здійснюють реєстрацію сертифікованих медіаторів, контроль за їх діяльністю, а також врегулювання дисциплінарних питань. До складу таких комітетів входять юристи, медіатори, судді та представники громадянського суспільства [58].

Медіація у Канаді не регламентується окремим законом, однак вона інтегрована у правову та судову систему. Її підтримка обґрунтована економічною ефективністю, швидкістю процесу та його гнучкістю. У різних провінціях медіація може бути як добровільною, так і обов'язковою досудовою процедурою, залежно від законодавчого регулювання. Процедурні правила медіації визначаються сторонами, що зберігає її неформальний характер.

Канада використовує всі три моделі медіації – приватну, присудову та судову – кожна з яких є ефективною залежно від конкретних умов і території застосування. Незважаючи на різні підходи у провінціях, медіація залишається універсальним і адаптивним інструментом врегулювання спорів [59].

Медіація у Великій Британії. Англійська модель медіації вважається більше творчим процесом, аніж формалізованою процедурою. Це пов'язано з відсутністю законодавчого закріплення та регулювання порядку проведення процедури. Порядок проведення медіації у Великій Британії прямо залежить від сфери її застосування.

Запозичуючи американський досвід медіації по телефону, Королівська судова служба запровадила Національну гарячу телефонну лінію з питань медіації, яка сьогодні носить назву «Цивільний каталог медіаторів». Спочатку цей сервіс був орієнтований на осіб, для яких медіація мала занадто високу вартість. Зараз служба проводить медіацію по телефону, має власний веб-сайт і пропонує власний список медіаторів. Ця послуга користується попитом, оскільки сторони можуть бути на значній відстані одна від одної, що знижує витрати на проведення медіації.

Окрім добровільної приватної медіації, в Англії та Уельсі функціонують присудова та судова медіації. Наприклад, застосування процедури медіації є обов'язковим при розлученні та вирішенні інших спорів у сімейних відносинах. Британський уряд пропонує парам на етапі розлучення проходити «примусове ознайомлення з медіацією», щоб вони використовували її замість звернення до суду. Ініціатор розлучення повинен спочатку звернутися до професійного посередника, який намагатиметься вирішити конфлікт без судового розгляду. Якщо подружжя наполягає на судовому розгляді їхнього спору, вони повинні надати докази своїх намагань вирішити спір перед цим. У процесуальних кодексах, які встановлюють єдиний порядок розгляду цивільних справ в Апеляційному суді, Верховному суді та судах графств, закріплено обов'язок сторін пропонувати використовувати альтернативні методи вирішення спору, якщо суд вважає це необхідним, і сприяти застосуванню таких методів.

Велика Британія стала першою європейською країною, яка почала використовувати програми відновного правосуддя, включаючи медіацію. Посередниками у класичній конструкції медіації в кримінальних правовідносинах виступають представники громадських організацій, орієнтованих на попередження злочинності. За результатами успішної медіації обвинувачений відшкодовує шкоду потерпілому в прийнятній формі – вибачення, грошова виплата, виконання певних робіт тощо.

Окрім судової, в країні також поширена поліцейська медіація. Спочатку вона застосовувалася тільки для неповнолітніх, але з часом стали створювати програми і для осіб старше 17 років. Суть поліцейської медіації полягає в тому, що органи поліції перед ухваленням рішення про початок кримінального переслідування передають матеріали справи в службу медіації, яка складається з представників служби пробації, громадських організацій і самих поліцейських. Ця служба організовує та проводить процедуру примирення, яка може бути у формі спільної зустрічі медіатора з сторонами конфлікту для пошуку компромісу. Також можливе укладання попередньої угоди про відшкодування шкоди потерпілому. Успішно проведена поліцейська медіація може призвести до відмови поліції від кримінального переслідування, обмежившись офіційним або неофіційним попередженням. У разі невиконання умов медіаційної угоди потерпілий має право звернутися за юридичною допомогою для пред'явлення позовних вимог в цивільному судочинстві [60].

Медіація в Німеччині має особливості, пов'язані з історичними і соціально-економічними чинниками. Післявоєнні фінансові труднощі та криза в суспільстві зумовили необхідність пошуку нових шляхів для зменшення кількості справ, які розглядалися судовими органами, та для розвантаження судової системи. У 1915 році було введено обов'язок судді до початку розгляду справи намагатися домогтися примирення сторін. Цей процес отримав подальший розвиток після Емінгської новели 1924 року, яка закріпила обов'язковість досудового примирення до подання позову в суд першої інстанції. Однак через протести з боку суддів, адвокатів і правників у 1944 році обов'язкову процедуру примирення було скасовано.

У 1999 році в Німеччині було прийнято закон про обов'язкові примирні процедури, що стосувався спорів щодо власності на суму не більше 750 євро та конфліктів між сусідами. Протягом шести років після прийняття цього закону було створено понад десять організацій, які надавали приватні послуги медіації, зокрема

в сімейних спорах. Поступово медіація почала застосовуватись і в інших сферах, таких як трудові, житлові та економічні конфлікти. В Німеччині отримала популярність оціночна медіація, в якій третя нейтральна сторона пропонує власне рішення конфлікту, прагнучи уникнути судового розгляду.

Попри експериментальні проекти судової медіації, де судді виступали медіаторами, ці ініціативи не принесли очікуваних результатів. Тому з 2013 року приватна медіація стала основним способом альтернативного вирішення спорів. Однак, в рамках цивільного процесуального законодавства, існує посада судді з мирових угод, який проводить процедури мирного врегулювання, що нагадують медіацію. Суддя з мирових угод не бере участь у подальшому судовому процесі, якщо сторони не досягли угоди, але має право оцінювати правові аргументи та пропонувати варіанти врегулювання спору.

Загалом медіація, яка пов'язана з судовим процесом, є винятком для німецької системи. Хоча медіація не досягла повноцінного розвитку, навички медіаторів були інтегровані в діяльність суддів. Приватна медіація не є обов'язковою, однак практично її використовують в рамках судового примирення. Попит на медіацію в Німеччині залишається низьким порівняно з іншими європейськими країнами, і професія медіатора є саморегульованою [61].

Стосовно пострадянських країн можливо взяти за приклад розвитку медіації в Грузії. Медіація в Грузії має глибокі історичні корені, зокрема в традиціях примирення, що застосовувалися в громадах високогірних районів Абхазії та Аджарії. Однак окремий правовий інститут медіації був відсутній до 2010 року. Вперше термін "медіація" було введено в кримінально-процесуальне законодавство, що призвело до створення Програми медіації та попередження неповнолітніх правопорушників. Прокурори отримали право направляти потерпілих і правопорушників на медіацію. В медіаційних процесах брали участь спеціально підготовлені працівники Міністерства юстиції, зокрема педагоги та психологи.

У 2008 році Комітет розвитку соціального діалогу почав застосовувати медіацію для вирішення трудових спорів і активно працює над формуванням служби медіації в цій сфері. В університетах Грузії діють медіативні клініки, які займаються розв'язанням етнічних та міжнародних конфліктів і сертифікують майбутніх медіаторів з числа представників державних органів, юристів і бізнесу. Також в країні діють національні центри альтернативного вирішення спорів при вищих навчальних закладах.

Окрім приватної медіації, в грузинських процесуальних кодексах передбачено використання судової медіації. Внесення поправок до цивільного процесуального кодексу в 2012 році дозволило впровадити «судову медіацію». Ці поправки передбачають, що після подання позову суд може направити справу на медіацію, або за погодженням сторін, або за рішенням суду. У разі відмови від медіації, судові провадження продовжується за стандартною процедурою. В процесі судової медіації суд може затримати розгляд справи до завершення медіаційної процедури, яка триває до 45 днів з можливістю продовження. У разі неявки на медіацію без поважних причин, сторони зобов'язані сплатити всі судові витрати і штраф. Якщо медіація завершується угодою, справа повертається до суду для затвердження угоди, і сторона, що уклала угоду, звільняється від штрафу.

Грузія також є однією з небагатьох країн, яка застосовує нотаріальну медіацію для вирішення сімейних, спадкових, сусідських та інших приватно-правових спорів за згодою сторін. Приватно-правові спори можуть передаватися на медіацію на будь-якому етапі судового розгляду.

У рамках судової медіації суд намагається сприяти досягненню угоди між сторонами, пропонуючи медіацію як альтернативу судовому розгляду. Суд має право запропонувати медіацію на будь-якому етапі процесу, навіть за власною ініціативою, що сприяє мирному вирішенню спору.

Таким чином, Грузія активно застосовує різні форми медіації — судову, приватну та нотаріальну — і має належну правову основу для її розвитку [62].

Аналіз практики країн-членів Європейського Союзу та країн де медіація набула певної форми показує, що інститут медіації вже став ефективним інструментом вирішення спорів. Процедура медіації закріплена в багатьох міжнародних нормативних актах, що відображає її важливість у міжнародній правовій практиці. Інтеграція України в європейський простір обумовлює необхідність гармонізації її законодавства з європейськими стандартами, що включає розвиток медіації як альтернативного методу вирішення спорів.

Модель медіації є абстрактною конструкцією, що відображає основні аспекти цієї процедури, такі як мета, завдання, порядок проведення, методи, а також повноваження та роль медіатора. Згідно з науковими дослідженнями, існує понад двадцять різних моделей медіації, серед яких найпоширенішими є трансформативна, гуманістична, директивна, стимулятивна, оціночна та наративна. Однією з найбільш поширених класифікацій є поділ медіації на позасудову, присудову та судову моделі [63].

Для повної адаптації цих моделей медіації в Україні необхідно створити відкриті реєстри медіаторів та суддів-медіаторів і запровадити обов'язкову медіацію для певних категорій спорів. Популяризація медіації буде ефективною, якщо судді, завдяки своїм професійним навичкам та досвіду в галузі вирішення спорів, почнуть активно впроваджувати медіативні процедури. Вони володіють відповідними правовими знаннями, психологічною стійкістю та здатністю до неупередженості, що робить судову медіацію в Україні важливим кроком до перетворення медіації на повноцінний правовий інститут.

Судова медіація може значно підвищити рівень довіри до судової системи та збільшити кількість виконаних рішень. Крім того, практика приватної фасилітативної медіації в Україні дає змогу використовувати присудову модель медіації, що сприяє ефективному вирішенню спорів [62].

Висновки до розділу 2

Дослідження медіації як основи ефективного розв'язання спорів дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо принципів, договірних відносин та міжнародної практики застосування цього інституту.

Принципи медіації становлять фундамент її функціонування та забезпечують її ефективність. До основних принципів належать добровільність, конфіденційність, нейтральність медіатора, рівноправність сторін та самовизначення учасників процесу. Дотримання цих принципів є необхідною умовою для досягнення справедливого та взаємоприйняттого вирішення спору. Гнучкість медіаційної процедури дозволяє адаптувати її до конкретного конфлікту, враховуючи особливості сторін та їхніх інтересів, що суттєво підвищує її ефективність.

Договірні відносини у сфері медіації відіграють ключову роль у регулюванні цього процесу. Медіаційна угода є юридичним документом, який фіксує досягнуті домовленості між сторонами, а договір між медіатором та сторонами визначає права, обов'язки та умови проведення процедури. В Україні питання правової сили медіаційної угоди та її виконання ще потребують вдосконалення, зокрема, щодо її інтеграції у національну систему правосуддя та можливості її визнання судами.

Міжнародна практика застосування медіації демонструє її високу ефективність у вирішенні правових, комерційних, сімейних та інших спорів. У багатьох країнах медіація стала невід'ємною частиною правової системи, а держава активно підтримує її розвиток через законодавче регулювання, фінансування програм підготовки медіаторів та стимулювання сторін до звернення до цього механізму. Особливо ефективно медіація працює в країнах з розвиненою правовою культурою, де сторони зацікавлені у швидкому та економічному врегулюванні конфліктів.

Таким чином, медіація є ефективним механізмом вирішення спорів, що базується на гнучкості, добровільності та врахуванні інтересів сторін. Для її успішного розвитку в Україні необхідне подальше вдосконалення нормативно-правової бази, забезпечення правової визначеності медіаційних угод та врахування найкращих міжнародних практик.

Розділ 3. Сучасний стан розвитку медіації в Україні

3.1. Розвиток медіації в Україні як соціального та правового інституту.

Запровадження медіації в Україні передбачає вирішення низки теоретичних і практичних завдань. Одним із основних є визначення моделі медіації, яка повинна узгоджуватися з реаліями правової та суспільної дійсності України, з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Медіація є складним і багатогранним явищем як у правовому, так і в суспільному контексті. Її детальне вивчення вимагає уваги до створених практикою форм і моделей медіації, оскільки різні моделі можуть мати різні підходи до ролі медіатора, стратегії проведення переговорів та медіативних технік.

Як зазначає А. Біцай, під "моделлю медіації" слід розуміти абстрактну теоретичну конструкцію, що визначає процедурні особливості медіації через характеристику основних її компонентів. Це включає підстави звернення до медіації (чи є вона добровільною або обов'язковою), ступінь інтеграції в судову систему країни, тип переговорів між сторонами та техніки медіатора, а також обсяг компетенції медіатора під час вирішення конфлікту [64].

Класифікація моделей медіації виконує кілька важливих функцій, які сприяють глибшому розумінню та розвитку цього інституту:

-Пізнавальна функція — орієнтована на детальне вивчення медіації як правового явища. Вона дозволяє краще зрозуміти механізм медіації та її роль у правовій системі.

-Інформаційна функція — полягає у наданні великого обсягу інформації про медіативну техніку та прийоми, які застосовує медіатор. Це дозволяє краще усвідомити, як ці техніки впливають на результат медіації.

-Аналітична функція — дає можливість на основі порівняння різних моделей медіації зробити висновки про їхню доцільність і ефективність у конкретних сферах застосування.

-Евристична функція — спрямована на пізнання закономірностей виникнення, розвитку та використання різних моделей медіації, що допомагає виявити нові аспекти цього правового процесу.

Таким чином, класифікація моделей медіації є важливим інструментом для наукового аналізу та практичного застосування медіативних процедур [64].

Л. Рискін визначає два основні параметри, які впливають на процес медіації, її характер та результат:

Роль медіатора — медіатор може виконувати різні функції в процесі медіації. Залежно від моделі, він може оцінювати ситуацію конфлікту, надавати консультації або ж лише сприяти сторонам у виробленні спільного рішення. Це визначає його активність і вплив на хід вирішення спору.

Предмет медіації — медіація може мати різний рівень охоплення спору. У вузькому підході вона обмежується лише питаннями, що виникли в межах конкретного конфлікту. У широкому підході медіація може охоплювати й інші суперечності, які виходять за рамки безпосереднього спору між сторонами, розглядаючи загальні проблеми або відносини, що їх стосуються.

Ці два параметри суттєво визначають, як саме буде проходити процес медіації та які результати можуть бути досягнуті [65].

І. Ясиновський класифікує моделі медіації залежно від статусу медіатора та виокремлює кілька основних типів:

Судова медіація — у деяких країнах медіація є частиною судочинства. Суддя, який отримав відповідне доручення і має необхідну підготовку, проводить медіацію, не несячи відповідальності за винесення рішення по справі. Суд може припинити медіацію за своїм рішенням, якщо виявляться порушення процедури. Угода, що досягнута сторонами в ході медіації, має бути затверджена судом. Судова медіація може проводитися як суддею, так і спеціально підготовленими медіаторами. Прикладом є Канадський Апеляційний суд Квебека, де суддя може

виконувати роль медіатора, однак сторонам надається можливість вибору медіатора – судді або приватного фахівця.

Адвокатська медіація — у цій моделі медіатором виступає особа, яка має право на зайняття адвокатською діяльністю. Адвокатська медіація є предметом численних дискусій, адже деякі вважають, що адвокати можуть спотворювати ідею медіації, акцентуючи увагу на правових аспектах і намагаючись вирішити спір через юридичні імперативи, а не через взаємні інтереси сторін. Проте вважається, що дотримання етичних стандартів і забезпечення належної професійної підготовки медіаторів може мінімізувати ці ризики.

Нотаріальна медіація — у цій моделі медіатором є нотаріус, який допомагає сторонам досягти згоди і належним чином оформити угоду. Цей вид медіації не дуже популярний порівняно з іншими моделями, однак може бути ефективним у певних ситуаціях.

Професійна медіація — в багатьох країнах існують спеціалізовані співтовариства медіаторів, діяльність яких регулюється внутрішніми нормами. Це може бути як державні, так і приватні служби медіації. В США, наприклад, існують численні медіаційні служби, які працюють як у державному, так і в приватному секторі.

Ці моделі медіації з різними ролями медіаторів відповідають різним правовим і соціальним потребам, дозволяючи сторонам вибрати найбільш зручний і ефективний спосіб вирішення спорів [66].

Медіація, як ефективний механізм вирішення спорів, продовжує набирати популярності у Європейському Союзі, що беззаперечно має неабиякий вплив на Україну. Протягом останніх десяти років ЄС активно працює над покращенням доступу своїх громадян до правосуддя через впровадження альтернативних методів вирішення спорів, зокрема медіації. Проте, попри прийняття важливих нормативно-правових актів, зокрема Директиви ЄС про посередництво в цивільних та комерційних справах, рівень використання медіації залишається недостатнім

порівняно з кількістю судових розглядів. Цей феномен отримав назву «Парадокс медіації у ЄС», що вказує на невідповідність між теоретичною підтримкою та фактичним використанням медіації.

Європейський парламент та Європейська Комісія ініціювали ряд досліджень для аналізу причин такої ситуації, визначення ефективності медіації та виявлення способів підвищення її популярності як альтернативи судовому вирішенню спорів. Основні висновки цих досліджень мають важливе значення для України, оскільки країна наразі перебуває на етапі впровадження інституту медіації. Прийняття Закону України «Про медіацію» та запровадження інституту суддівської медіації є новими аспектами українського процесуального законодавства, що вимагають належної правової та практичної підготовки.

Сучасний досвід ЄС є надзвичайно важливим для України, оскільки, попри успішне виконання основних вимог Директиви в частині внесення змін до національних законів, залишаються питання щодо ефективності підвищення довіри громадян до медіації та її затребуваності в якості альтернативи судовому розгляду спорів. Європейський досвід допомагає Україні краще зрозуміти як правові та інші інструменти, зокрема інформаційні кампанії, можуть сприяти популяризації медіації серед населення та забезпеченню її більш широкого застосування.

Загалом, вивчення європейської практики дозволяє розробити стратегії для оптимізації медіації в Україні, надаючи додаткові можливості для правового вирішення спорів, що сприятиме розвантаженню судової системи та підвищенню доступу до правосуддя [67].

Незважаючи на те, що Директива ЄС була спрямована переважно на транскордонні спори, більшість держав-членів (за винятком трьох) не лише виконали її вимоги, а й поширили правове регулювання медіації на внутрішні спори. Метою цієї Директиви було не лише внесення змін до національних законодавств, але й досягнення збалансованого співвідношення між медіацією та судовим розглядом. Однак, статистика за 2016 рік показує, що медіація як метод

вирішення спорів все ще займає незначну частку у порівнянні з судовим процесом: на кожні 100 судових розглядів припадає лише 1 медіація. Лише в Італії, де впроваджено обов'язкову початкову медіаційну сесію, цей показник досягає 8 медіацій на 100 судових розглядів.

Це свідчить про те, що, незважаючи на теоретичну важливість медіації, її реальне впровадження та застосування в реальних спорах все ще стикається з серйозними бар'єрами, такими як недовіра до цього інституту, відсутність достатньої обізнаності громадян, а також низька популярність серед юристів і суддів [68].

Тому питання ефективного впровадження медіації в Україні залишаються актуальними. Запровадження оптимальної моделі медіації у правову та судову систему країни вимагає глибокого аналізу зарубіжного досвіду, врахування національних особливостей та культурних традицій. Важливо не тільки розробити чітке законодавче регулювання, але й забезпечити громадян інформацією про переваги медіації, а також створити умови, за яких цей метод вирішення спор.

Гене́за становлення медіації в Україні, за словами Т. Кисельової, була доволі складною, починаючи з перших спроб запровадження цієї практики ще у 1997 році. Тоді Донецька обласна група медіації отримала грант від фонду «Євразія» для розробки програм медіації в пілотних судах Донецька та Одеси. У цьому контексті саме медіатори з Одеської обласної групи стали першими на теренах колишнього Радянського Союзу, які провели медіацію справи, переданої з суду. Це стало важливим кроком у розвитку судової медіації в Україні, адже модель, що була розроблена в рамках проекту, дозволяла суддям передавати справи на медіацію за згоди сторін спору. Результатом цього пілотного проекту стали дев'ять медіаційних справ.

У 2009 році Український центр медіації (УЦМ) продовжив цю роботу, співпрацюючи з Дніпровським районним судом Києва. Медіатори УЦМ намагались заохотити сторони до медіації, проводячи більше ніж 100 інформаційних зустрічей,

але вдалося провести лише кілька медіацій. Цей досвід став ключовим у розумінні того, що для успіху медіації необхідна зацікавленість суддів у передачі справ на медіацію та активне пояснення сторонам важливості цього процесу.

Далі важливим етапом стала фінансова та організаційна підтримка з боку Європейської Комісії та Ради Європи, що дозволила реалізувати низку програм, спрямованих на вдосконалення правосуддя в Україні. Зокрема, програми «Процедура відбору та призначення суддів, їх підготовка, притягнення до дисциплінарної відповідальності» та «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні» з 2006 по 2011 роки включали медіаційну складову, яка зосереджувалась на впровадженні моделі судової медіації. При цьому, експерти з Нідерландів і Німеччини рекомендували моделі судової медіації, що стали основою для подальших спроб у розбудові цього інституту в Україні [69].

У період з 2001 по 2012 рік Український центр порозуміння реалізував кілька проектів з медіації у кримінальних справах, що включали механізм передачі справ на медіацію з судів. Цей підхід залучав багаторівневу співпрацю між представниками відділів внутрішніх справ, прокуратури, суддів, медіаторів, а також жертвами та порушниками. Така інтегрована система була застосована в восьми регіонах України.

В результаті впровадження цього механізму було проведено 541 медіацію та 152 конференції з відновного правосуддя, що дозволило досягти успіху в досягненні порозуміння між сторонами конфлікту. Це свідчить про ефективність медіації як методу вирішення конфліктів, зокрема в контексті кримінальних справ, і про важливість розвитку альтернативних форм правосуддя в Україні [70].

Т. Кисельова зазначає, що в рамках проектів з судової медіації сторонам надавалися безкоштовні послуги з медіації, що стало важливою умовою для їх участі в цих пілотних програмах. Однак при цьому правова база для проведення медіації в Україні була обмежена. Використання наявного процесуального законодавства, яке дозволяло примирення на будь-якому етапі судового процесу,

зокрема на етапі виконання судових рішень, виявилось необхідним для реалізації проектів медіації.

Через відсутність конкретних положень у законодавстві, що дозволяють медіацію під час судового процесу, більшість проектів залежала від підтримки голов судів. Важливу роль у цьому процесі зіграли офіційна підтримка Ради суддів та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, які дозволили винятки для пілотних судів, щоб не порушувати обмеження щодо тривалості розгляду справ.

Деякі судді відзначали, що вони були б більш впевненими у застосуванні медіації, якщо б вона була підтримана на законодавчому рівні, що підкреслює необхідність подальшої правової інституалізації медіації в Україні [69].

Основні моделі пілотних проектів судової медіації в Україні були спрямовані на впровадження різних підходів до медіації, враховуючи потреби та обмеження судової системи. Перша модель – це добровільна медіація за участю зовнішніх медіаторів. Вона передбачала активну роль судді, який інформував сторони про можливість вирішення спору із залученням медіатора. Суддя міг рекомендувати застосування медіації, однак медіатори, як правило, були зовнішніми фахівцями. Ключовими факторами успіху цієї моделі є мотивація суддів переконувати сторони в доцільності медіації, наявність достатньої кількості кваліфікованих медіаторів та готовність сторін оплатити послуги медіатора. Важливою перевагою цієї моделі була безкоштовність медіаційних послуг для сторін у рамках пілотних проектів.

Інша модель – добровільна медіація за участю судді-медіатора. Вона була розроблена в рамках проектів Ради Європи та ЄС у період з 2006 по 2011 роки. За цією моделлю судді, після проходження спеціального навчання з фасилітаційної медіації, могли виступати медіаторами у справах, які підходили для медіаційного вирішення. Суддя передавав справу іншому судді того ж самого суду, який виступав як медіатор. Медіація проводилася в спеціально обладнаних приміщеннях. Однак ця модель не є легкою для реалізації в умовах високої

навантаженості суддів та недостатньої кількості суддів, що можуть виступати медіаторами.

Ці моделі пілотних проектів дозволяють оцінити можливість розширення використання медіації в судовій системі України, однак для їх ефективного впровадження необхідно враховувати обмеження, як у суддівській системі, так і в доступності медіаторів та ресурсів для реалізації таких проектів [71].

Н. Грень у рамках свого дослідження судової медіації пропонує класифікацію моделей медіації на позасудову та присудову. Основною перевагою присудової медіації є можливість закріплення результату медіаційної процедури в процесуальноправовій формі, що значно підвищує ефективність цієї процедури. Як зазначає дослідниця, ефективність медіації значно зростає, коли сторони знають, що їхня угода буде затверджена судом, оскільки це надає їм додаткові гарантії. У порівнянні з позасудовою медіацією, яка не має державних гарантій, присудова медіація є більш ефективним способом вирішення спору, оскільки вона ґрунтується не лише на добросовісності учасників.

Варіанти реалізації присудової медіації передбачають кілька моделей. Перша модель включає залучення спеціалізованих організацій або приватних медіаторів для проведення медіації в рамках судового процесу, що дозволяє створити певний рівень незалежності та спеціалізації в цій процедурі. Друга модель передбачає проведення медіації співробітниками суду, зокрема суддями, що можна умовно назвати "медіація, інкорпорована в судовий процес". Третя модель полягає у проведенні медіації безпосередньо суддею, який розглядає справу, що є більш інтегрованим варіантом медіативної технології в судовий процес.

Кожна з цих моделей має свої переваги і виклики, що зумовлює необхідність ретельного аналізу та вибору найбільш ефективних шляхів впровадження медіації в судову систему для досягнення оптимальних результатів [72].

У межах кримінального процесу Н. Нестор виділяє три моделі медіації, ґрунтуючись на взаємозв'язку медіації з традиційною системою кримінального

правосуддя. Перша модель передбачає, що медіація є частиною звичайного кримінального процесу, інтегруючись у нього як один з етапів або механізмів вирішення спору. Це означає, що медіація може бути використана на різних етапах кримінального процесу, зокрема як допоміжний засіб для досягнення примирення між сторонами.

Друга модель вбачає медіацію як реальну альтернативу кримінальному судочинству. У цій моделі певна кримінальна справа на ранній стадії процесу виводиться із системи кримінального правосуддя і направляється на медіацію. Це дозволяє уникнути подальшого судового розгляду справи, забезпечуючи, з одного боку, ефективніше вирішення спору, а з іншого — зниження навантаження на судову систему.

Третя модель передбачає, що медіація є додатком до традиційної системи кримінального судочинства. Вона виступає як додатковий інструмент, який можна використовувати в процесі, але без відриву від основного кримінального процесу. У цьому випадку медіація може бути застосована на будь-якому етапі, але основний процес залишається в рамках традиційної судової системи.

Кожна з цих моделей має свої специфічні переваги та обмеження, залежно від контексту застосування та потреб кримінальної юстиції [73].

Впровадження медіації в Україні повинно враховувати національні особливості, правосвідомість та правову культуру суспільства, а також досвід інших країн. Для розробки обґрунтованої та дієвої концепції медіації в Україні важливо визначити її основні цілі. По-перше, це має забезпечити реальне здійснення права громадян на доступ до правосуддя. По-друге, медіація повинна сприяти реформуванню судової системи, зменшуючи навантаження на суддів. Крім того, важливою метою є розвиток правової культури та свідомості громадян, що підвищить їхню довіру до правосуддя

У попередніх розділах дослідження були наведені аргументи щодо важливості впровадження медіації в Україні, тож тепер можна перейти до формулювання основних напрямків її реалізації.

Перший напрямок полягає у забезпеченні доступу фізичних та юридичних осіб до медіаційних послуг як альтернативи судовому розгляду спору. Це передбачає ряд важливих завдань, таких як:

Створення професійного медіаторського корпусу, в якому буде визначено розуміння професії медіатора як незалежної та спрямованої на захист прав людини та забезпечення справедливості. Також важливо розробити стандарти професійної підготовки медіаторів, що включають необхідні знання, навички та компетенції для належного надання медіаційних послуг.

Створення медіаційних центрів при судах. Окрім надання медіаційних послуг, ці центри повинні сприяти популяризації медіації, інформуючи громадськість про її переваги, процедуру та принципи. Вони також будуть використовуватися для навчання та підвищення кваліфікації медіаторів.

Розвиток платформ для вирішення спорів онлайн є важливим елементом концепції, оскільки це дозволить забезпечити доступність медіації для більшої кількості осіб, особливо в умовах цифровізації та розвитку технологій.

Що стосується формування довіри до медіації та підвищення обізнаності суспільства про особливості вирішення спорів за допомогою медіації, цей процес потребує комплексного підходу, який включає:

Проведення просвітницьких кампаній щодо доступних методів вирішення правових спорів, зокрема судового та позасудового розгляду (включаючи альтернативні методи, такі як медіація). Такі кампанії повинні бути націлені на різні цільові групи, серед яких судді, працівники апарату судів, громадські організації, нотаріуси, соціальні працівники, адвокати тощо.

Одним із ключових аспектів є організація просвітницьких заходів у приміщеннях судів та на їхніх веб-сайтах, а також у соціальних службах, що

допоможе створити додаткові можливості для інформування широкої аудиторії про переваги медіації та її ефективність як методу вирішення спорів.

Ми переконані, що запровадження медіації в Україні, якщо буде здійснено комплексно і послідовно, за умов співпраці державних органів і медіаторської спільноти та з урахуванням міжнародного досвіду, може спричинити суттєві парадигмальні й концептуальні зміни в системі вирішення спорів в Україні. Такий підхід сприятиме покращенню якості правосуддя та підвищенню ефективності судового процесу через розвантаження судової системи, забезпечення більш широкого доступу громадян до справедливості (отримання справедливих рішень у спорах), зниження навантаження на виконавчу службу та багато інших позитивних змін.

3.2. Зasadничі основи організації професійної підготовки медіатора

Медіація як метод вирішення спорів характеризується залученням нейтральної та неупередженої третьої особи – медіатора, який відіграє ключову роль у цьому процесі. Медіатор має унікальну функцію сприяння сторонам у досягненні взаємовигідного рішення. Його діяльність визначається кількома основними аспектами:

- Гарантія справедливості. Медіатор забезпечує дотримання основних принципів медіації, слідкує за процедурною справедливістю та підтримує баланс інтересів між сторонами.
- Ефективність процесу. Завданням медіатора є створення умов для досягнення сторонами угоди, яка буде не лише вигідною, але й справедливою, із високою ймовірністю добровільного виконання.
- Захист інтересів сторін і третіх осіб. Медіатор контролює дотримання інтересів обох сторін, припиняє медіацію у разі дисбалансу або порушення принципів. Також він звертає увагу сторін на можливі наслідки для третіх осіб, яких може стосуватися угода.

- Репрезентативна роль. Медіатор виступає обличчям інституту медіації, створюючи імідж цього методу вирішення спорів як ефективного, справедливого та сучасного інструменту для вирішення конфліктів.

Трактування поняття «медіатор» варіюється залежно від наукових підходів і законодавств різних країн. Для точного визначення цього терміна важливо проаналізувати різні визначення, щоб виокремити найбільш значущі й характерні ознаки цієї ролі.

Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради від 21 травня 2008 року, яка стосується окремих аспектів посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах, визначає медіатора як третю особу, до якої сторони звертаються для проведення медіації у спосіб, що забезпечує ефективність, неупередженість та компетентність. Це визначення не залежить від професії медіатора, його офіційного статусу чи процедури призначення.

Стаття 4, пункт 2 цієї Директиви зобов'язує держави-члени сприяти як базовому навчанню, так і підвищенню кваліфікації медіаторів, щоб забезпечити ефективність, професійність та неупередженість їхньої роботи.

Додатково, у пункті 16 преамбули підкреслюється, що для створення взаємної довіри між сторонами в питаннях конфіденційності, строків позовної давності, а також виконання медіаційних угод, держави-члени мають сприяти навчанню медіаторів та впровадженню дієвих механізмів контролю якості медіаційних послуг. Ці вимоги спрямовані на забезпечення високих стандартів роботи медіаторів і сприяють розвитку культури мирного вирішення спорів [74].

Європейський кодекс поведінки для медіаторів не надає визначення терміну «медіатор», проте значну увагу приділяє їхній компетентності. Перший пункт документа наголошує, що медіатори повинні бути компетентними й обізнаними у

процесі медіації, а також зобов'язані проходити належну підготовку, підвищувати кваліфікацію й практикувати свої навички відповідно до існуючих стандартів або акредитаційних схем [75].

Національна асоціація медіаторів України також акцентує на професіоналізмі медіаторів, визначаючи їх як нейтральних і незалежних фахівців, спеціально підготовлених для сприяння сторонам у врегулюванні конфліктів та проведенні медіації [76].

Кодекс етики медіатора Українського центру медіації, базуючись на положеннях Європейського кодексу, встановлює додаткові вимоги до кваліфікації медіаторів. Зокрема, особа, яка пропонує медіаційні послуги, повинна володіти достатніми знаннями та досвідом, мати доступну інформацію про свою підготовку, освіту та досвід, а також зобов'язана повідомляти сторони про будь-які обмеження у своїй компетентності. У разі виникнення сумнівів щодо можливості подальшого проведення медіації, медіатор повинен обговорити проблему зі сторонами й вжити заходів, включно з можливим залученням іншого фахівця [77].

Закон України «Про медіацію» в свою чергу надає таке визначення «медіатор - спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію» [26].

Ці положення наголошують на важливості компетентності, прозорості та відповідальності медіаторів як основних чинників забезпечення ефективності медіаційної процедури.

Окрім професійних знань, умінь і навичок, медіатор повинен мати низку особистісних якостей, які є важливими для його діяльності. Зокрема, це загальна обізнаність, висока правова культура, вміння уважно слухати, задавати конструктивні питання, логічно мислити й аналізувати отриману інформацію.

Особливо важливою є здатність медіатора допомагати сторонам у конструктивному вираженні негативних емоцій, трансформуючи їх у позитивний настрій для досягнення угоди.

Медіатор також має володіти основами психології, що сприяє кращому розумінню мотивів і поведінки сторін. Чесність, добросовісність, непідкупність і бездоганна ділова репутація є фундаментальними якостями, які гарантують довіру до медіатора та забезпечують ефективність медіаційного процесу [78].

У Казахстані, відповідно до статті 9 Закону "Про медіацію" від 28 січня 2011 року №401-IV, медіатором може бути незалежна та неупереджена фізична особа, яка не має інтересу в результаті справи, обрана сторонами за взаємною згодою, внесена до реєстру медіаторів і надала згоду виконувати функції медіатора. Медіатори можуть працювати як на професійній, так і на непрофесійній основі. Непрофесійними медіаторами можуть бути особи, яким виповнилося 40 років і які перебувають у відповідному реєстрі. Професійну діяльність медіатора можуть здійснювати особи, які мають вищу освіту, досягли 25 років, отримали сертифікат про проходження навчання за програмою підготовки медіаторів, затвердженою урядом, і внесені до реєстру професійних медіаторів [79].

У Молдові, згідно із Законом «Про медіацію», який діяв до 21 серпня 2015 року, медіатором могла бути особа, яка відповідає таким вимогам: повна дієздатність і відсутність судимості. Професійна діяльність медіатора допускалася лише після проходження відповідних курсів та успішної атестації.

Підготовку медіаторів здійснювали заклади вищої освіти та Національний інститут юстиції. Статус медіатора підтверджувався атестатом, який давав право на професійну діяльність і видавався на підставі наказу міністра юстиції. Зразок атестата затверджувався міністром юстиції [80].

Статут Національної асоціації медіаторів України також містить вказівки щодо певного ступеня професійності як передумови до набуття членства в Асоціації: Членами Асоціації можуть бути дієздатні фізичні особи незалежно від громадянства і місця проживання, які досягли 18 років та пройшли спеціальне навчання у сфері медіації не менше 40 (сорока) годин в Україні або за її межами, та які поділяють принципи, підтримують мету та завдання асоціації і визнають її Статут [81].

Вищезазначене підтверджує, що медіаторська діяльність повинна відповідати чітким стандартам якості та законності. Це є особливо важливим на етапі становлення медіації в Україні, де створення професійного корпусу медіаторів із чітко визначеними критеріями навчання, сертифікації та акредитації є основою для здобуття довіри до цієї практики в суспільстві. Професійно підготовлені медіатори забезпечать ефективність і об'єктивність процесу, а також не допустять дискредитації інституту медіації через діяльність невідготовлених або недобросовісних осіб.

Одночасно з формуванням професійного медіаторського корпусу, необхідно розробити чіткий механізм відповідальності медіаторів, який охоплюватиме різні форми відповідальності. Цей механізм має включати цивільно-правову відповідальність за порушення умов договору або за дії, які завдали шкоди одній зі сторін або порушення принципів медіації, таких як конфіденційність або неупередженість. Адміністративну відповідальність за порушення правил чи нормативних актів, що регулюють медіаційну діяльність, а також дисциплінарну відповідальність за порушення етичних норм медіаторської діяльності, визначених професійними кодексами та етичними стандартами. Такий комплексний підхід до відповідальності медіаторів допоможе підвищити рівень професіоналізму в цій сфері, забезпечити якість медіаційних послуг та гарантувати захист інтересів учасників медіаційного процесу.

Хіншоу вважає, що регулювання діяльності медіаторів є необхідним з кількох важливих причин. По-перше, це забезпечує захист споживачів від проблемних медіаторів, що можуть негативно впливати на ефективність і справедливість медіації. По-друге, регулювання допомагає надавати суспільству необхідну інформацію про медіаторів, що сприяє більш обґрунтованому вибору спеціалістів і підвищує прозорість цієї практики. Третя причина полягає в покращанні можливостей медіаторів, адже встановлені стандарти дозволяють підвищувати рівень професіоналізму та кваліфікації. Нарешті, важливою метою регулювання є підвищення довіри до професії медіатора, що безпосередньо сприяє розвитку та поширенню медіації як альтернативного методу вирішення спорів у суспільстві [82].

Інститут медіації набуде своєї повної ефективності лише тоді, коли процедури медіації будуть проводити належно підготовлені медіатори. Для цього необхідно створити систему, яка гарантуватиме високу якість навчання та підготовки медіаторів. Важливим кроком у цьому напрямку є затвердження професійного стандарту, адже встановлення чітких стандартів на законодавчому рівні дозволить запобігти ситуаціям, коли будь-хто може заявити про себе як медіатор, навіть без належної кваліфікації. Це допоможе забезпечити надійність і довіру до медіаційних процедур та підвищити загальний рівень цієї практики в суспільстві [83].

Протилежну позицію висловлює Я. Любченко, який аналізував проект Закону України «Про медіацію» від 9 квітня 2015 р. № 2480-1 і стверджує, що детальне правове регулювання професійної підготовки медіаторів, зокрема вимоги щодо теоретичного та практичного навчання обсягом не менше сорока годин і самоврядування медіаторів, є зайвим. За його словами, такі вимоги можуть призвести до обмеження переваг медіації як ефективного методу вирішення спорів, оскільки ринок медіаційних послуг розвивається найкраще саме за умови вільної

конкуренції. На його думку, надмірне регулювання може стати перепорою для розвитку цієї практики [57].

Вищенаведене зумовлює необхідність подальшого аналізу теоретичних та практичних аспектів порядку набуття фізичними особами статусу медіатора. Це дозволить сформулювати логічні та виважені пропозиції щодо того, як має здійснюватися доступ до професії медіатора, а також визначити порядок регулювання медіаторської діяльності та відповідальності медіаторів. Аналіз таких аспектів є важливим для того, щоб забезпечити ефективне і належне функціонування медіації в Україні, а також гарантувати високий рівень професіоналізму та довіри до цієї практики з боку суспільства.

Розпочати аналіз доцільно з детального обґрунтування необхідності внесення професії «медіатор» до Національного класифікатора України «Класифікатор професій». Як було зазначено раніше в нашому дослідженні, медіація в Україні вже набула статусу соціального інституту. Водночас діяльність медіаторів здійснюється в рамках диспозитивності правового регулювання, що означає реалізацію принципу «дозволено все, що не заборонено законом». Це підкреслює важливість формалізації професії в офіційному класифікаторі, оскільки вона надає можливість забезпечити належний рівень регулювання цієї діяльності, підвищити її легітимність, а також сприяти розвитку медіації як ефективного інституту для вирішення спорів в Україні.

Конституція України у розділі 1 «Загальні засади» визначає країну як демократичну державу, що забезпечує функціонування різноманітних організацій, сприяючи їх автономії та вільному вирішенню питань у певних сферах суспільства незалежно від органів державної влади. Демократичний устрій гарантує дотримання прав людини, забезпечує свободи, зокрема у сферах підприємницької діяльності та укладання договорів. Діяльність демократичної держави нерозривно пов'язана з усвідомленням громадянами потреби корисної і відповідальної

поведінки, що є основою для розвитку правових інститутів, таких як медіація, які сприяють мирному і ефективному вирішенню спорів у суспільстві [84].

Стаття 8 Конституції України проголошує принцип верховенства права, який є сукупністю морально-правових цінностей, відповідно до яких регулюються відносини в демократичному суспільстві, вирішуються питання життєдіяльності людей і розглядаються справи у судах. Людська гідність і свобода є первинними принципами та передумовами права. Особа має право діяти на свій розсуд: укладати договори, приєднуватися до саморегульованих організацій, визначати правила поведінки, які відповідають етичним нормам і не заборонені законодавством.

Стаття 42 Конституції України гарантує кожному громадянину право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Однак, за відсутності спеціального закону, який би регулював медіацію як процедуру позасудового вирішення спорів за участі третьої особи – медіатора, і відсутності професії медіатора в Класифікаторі професій, медіаторські послуги в Україні надаються в межах свободи підприємницької діяльності. Це означає, що медіація існує і розвивається на підставі загальних норм цивільного та підприємницького законодавства, а її правовий статус потребує подальшого вдосконалення для формалізації та регулювання цієї діяльності.

Можна стверджувати, що де-факто практика медіації в Україні розвивається у напрямі виділення окремої професії – професії медіатора. Медіаторська діяльність здебільшого здійснюється особами, які мають базову освіту в галузі права чи психології, а також певний досвід у відповідних сферах. Однак надання медіаторських послуг виступає окремою частиною їх професійної діяльності. У спільноті медіаторів зростає розуміння необхідності забезпечення «чистоти» медіаторської практики, оскільки юристи та адвокати часто керуються іншими внутрішніми імперативами при вирішенні спорів, аніж медіатори. Це підкреслює

важливість визначення чітких стандартів для медіаторської професії, що сприятиме підвищенню ефективності та довіри до медіації як методу вирішення спорів.

Характерною рисою цього аспекту є наявність широкого вибору навчальних курсів з медіації, які значно різняться за обсягом та спеціалізацією. Організатори цих курсів часто видають сертифікати або інші документи, що підтверджують опанування навчального матеріалу. Однак варіативність курсів створює певні труднощі, адже відсутність єдиних стандартів чи вимог до навчальних програм може призводити до різниць у кваліфікації медіаторів, що може впливати на ефективність і якість медіаційних послуг. Тому важливим є розроблення чітких стандартів навчання та сертифікації медіаторів для забезпечення їх професійного рівня та довіри до медіації.

Тренінгові центри з медіації розрізняють свої програми за рівнями, наприклад, «Базова підготовка» та тренінги з підвищення професійної майстерності, а також за предметною спеціалізацією. Серед них можна виділити бізнес-медіацію, судову, сусідську, сімейну медіацію, медіацію в громадах, медіацію у кримінальних справах, шкільну медіацію, медіацію в ІТ-сфері, партнерську медіацію, медіацію для менеджерів, корпоративну медіацію, медіацію для бізнесу, медіацію для юристів, медіацію у громаді, аудит конфлікту, трансформацію конфліктів, фасилітацію діалогу, фасилітацію для бізнесу. Така різноманітність програм дає можливість учасникам вибрати найбільш підходящий курс залежно від їхнього професійного напрямку та особистих потреб, але також підкреслює важливість чітких стандартів та регулювання цих програм для забезпечення високої якості підготовки медіаторів.

Велика різноманітність навчальних програм свідчить про наявність попиту серед громадян на здобуття знань та набуття навичок медіації. Готовність оплачувати дороговартісне навчання, не маючи на меті отримання свідоцтва державного зразка, вказує на певну впевненість у майбутньому попиті на

медіаторські послуги або прагнення до нових знань. Це також може свідчити про збільшення усвідомленості людей щодо переваг медіації як альтернативного методу вирішення спорів. Створення двох медіаторських асоціацій, таких як Національна асоціація медіаторів України та Асоціація сімейних медіаторів, демонструє, що кількість осіб, які визначають себе медіаторами та пропонують медіаційні послуги, досягла рівня, який вимагає самоорганізації та добровільного саморегулювання. Це є важливим етапом розвитку професії медіатора в Україні, оскільки забезпечує не лише стандартизацію практики, а й сприяє підвищенню довіри до медіаційних послуг серед громадян.

Серед основних напрямів професійної підготовки медіаторів виділяються кілька ключових аспектів, таких як розробка і затвердження професійного стандарту, створення сертифікаційних програм підготовки, розробка методичного забезпечення, підготовка викладачів і запровадження механізмів супервізорства, а також постійний науковий, спеціальний та міждисциплінарний супровід. Крім того, важливим напрямом є міжнародне співробітництво, яке дозволяє медіаторам адаптувати свої практики до міжнародних стандартів та обмінюватися досвідом.

Професійна підготовка медіаторів повинна базуватися на принципах якості, обов'язковості, безперервності, динамізму, наукової обґрунтованості, системності, спеціалізації та оптимальності. Ці принципи допоможуть забезпечити високий рівень компетенції медіаторів, що, в свою чергу, сприятиме розвитку медіації як ефективного методу вирішення спорів і підвищенню довіри до цієї практики.

3.3. Співвідношення державного та недержавного регулювання в сфері медіації в Україні.

Медіація як об'єкт правового регулювання становить серйозний виклик для органів влади та медіаторської спільноти, що потребує ретельного підходу, особливо на етапі її становлення в державі. Надмірне законодавче втручання та посилений державний контроль можуть нівелювати ключові переваги медіації,

зокрема її гнучкість, можливість самовизначення сторін спору та оперативність. Це, у свою чергу, може негативно вплинути на формування професійного медіаторського корпусу та загальний розвиток інституту медіації.

Водночас держава зобов'язана забезпечити реалізацію принципу верховенства права, правової визначеності, механізмів контролю за якістю надання медіаційних послуг, захисту прав і інтересів третіх осіб, а також узгодженість і послідовність правового регулювання.

Раніше у нашому дослідженні зазначалося, що регулювання медіації може здійснюватися через, міжнародні та наднаціональні правові акти, національні нормативно-правові документи та локальні акти, прийняті саморегулювальними організаціями.

Поняття державного регулювання широко використовується в наукових дослідженнях, політичній літературі, науково-популярних виданнях, а також у деяких нормативно-правових актах. Проте це поняття залишається не до кінця визначеним, що призводить до його різного тлумачення і, відповідно, до невизначеності його сутності.

Найчастіше державне регулювання розглядається у взаємозв'язку з поняттям державного управління. Його метою є створення умов для діяльності суб'єктів і об'єктів управління у напрямі, який відповідає інтересам держави та сприяє розвитку системи управління в цілому. Важливо, що державне регулювання передбачає можливість вибору між кількома варіантами діяльності для досягнення найефективнішого результату. Саме тому його іноді ототожнюють із застосуванням непрямих методів управлінського впливу, таких як економічні, заохочувальні та стимулюючі інструменти.

Проте державне регулювання неможливе без застосування прямих методів впливу на об'єкти управління, що свідчить про його нерозривний зв'язок із державним управлінням. Водночас нормативно-правова основа регулювання

визначає його застосування у певних суспільних сферах, зокрема економічній, соціально-культурній та суспільно-політичній [85].

С. Мочерний визначає державне регулювання як комплекс основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва, включаючи продуктивні сили, техніко-економічні, організаційно-економічні та соціально-економічні відносини. Метою такого впливу є стабілізація та пристосування виробничої системи до змінюваних умов [86].

Н. Васюк та О. Худошина уточнюють, що термін «державне регулювання» у широкому розумінні означає державне втручання в економіку загалом, а у вузькому — адміністративно-правову регламентацію функціонування бізнесу [87].

Медіаційна діяльність, будучи складовою економічних відносин у державі, підпорядковується економічним законам і потребує певного регулювання для забезпечення ефективного функціонування. Необхідність державного регулювання в цій та інших сферах економіки обґрунтовується існуванням провалів ринку, тобто ситуацій, коли ринкові механізми не забезпечують оптимального розподілу ресурсів чи задоволення суспільних інтересів. У таких випадках втручання держави стає засобом усунення або мінімізації цих недоліків.

Теорія суспільного інтересу пояснює створення регулюючих структур як спосіб зменшення або ліквідації неефективності, спричиненої ринковими провалами. Ця теорія передбачає, що регулювання ґрунтується на трьох основних припущеннях: визнанні існування провалів ринку, доброзичливості регулятора, який діє в інтересах суспільства або, як альтернатива, забезпеченні ефективності політичного процесу, а також виборі відповідних і дієвих інститутів для регулювання.

Отже, медіаційна діяльність як важливий елемент економічних відносин також повинна регулюватися для забезпечення її ефективності, надійності та користі для суспільства [88].

Більшість дослідників, які вивчають проблематику державного регулювання економіки, підкреслюють, що державне втручання надає економічній системі риси змішаності, віддаляючи її від ідеалу "чистого" ринку. Однак важливо зазначити, що сучасне державне регулювання виходить за межі традиційного розуміння, яке включало податкову та грошову політику, регулювання землекористування чи цін на соціально значущі товари. Сучасний підхід спрямований, по-перше, на збереження переваг ринкового механізму, таких як ефективність і гнучкість, а по-друге, на вирішення соціальних проблем, які ринок не може автоматично врегулювати [89].

Щодо медіації, ми можемо припустити, що всеосяжне державне регулювання цього інституту та домінуюча роль державних органів у адмініструванні медіаторської спільноти здатні негативно вплинути на її розвиток. Надмірна бюрократизація може зменшити привабливість медіації як для майбутніх медіаторів, так і для сторін спору. Потенційні учасники медіації, обираючи цей метод вирішення конфлікту, зазвичай прагнуть уникнути надлишкового регулювання та формалізму, характерних для судових процесів. Збереження балансу між необхідним регулюванням і свободою дій є ключовим для забезпечення ефективності та популяризації медіації.

Теорія регуляторного захоплення, на відміну від нормативного аналізу, має позитивний характер і зосереджується на виявленні реальних механізмів впровадження регулювання. Вона демонструє, що регулювання в певній галузі чи на ринку з'являється як відповідь на потребу, висловлену зацікавленими підприємницькими групами. Ці групи змагаються за встановлення контролю над ключовим економічним ресурсом держави — здатністю використовувати силу примусу. Теорія наголошує, що регуляторні органи часто стають залежними від впливу таких груп, що спричиняє викривлення основних цілей регулювання на користь вузьких інтересів [90].

Теорія регуляторного захоплення, як підхід позитивного характеру, пояснює появу регулювання в галузях чи на ринках через запит від зацікавлених підприємницьких груп. Ці групи змагаються за контроль над основним економічним ресурсом держави — силою примусу. Таким чином, регуляторні органи, під впливом підприємницьких інтересів, можуть діяти не на користь суспільного блага, а в інтересах вузького кола впливових суб'єктів.

Теорія дорожньої каси, на відміну від класичного підходу до державного регулювання, зосереджується на відносинах між державою і бізнесом, організованих у формі діади влади, де держава має домінуючу роль, а суб'єкти господарювання підпорядковуються її регуляторним умовам. Особливістю цього підходу є акцент на діяльності державних службовців, спрямованій на створення регуляторної бази та інституційних умов, які максимізують не суспільний добробут, а власний добробут представників регулятора.

У рамках цієї теорії державні службовці використовують свою регуляторну монополію для отримання вигоди, стягуючи з суб'єктів господарювання плату за доступ до ринку або можливість функціонування на ньому. Це аналогічно стягненню плати за проїзд платною дорогою. Теорія передбачає врахування регуляторних обмежень, адміністративних бар'єрів, правил входження на ринок та процедури реєстрації, які можуть виступати інструментами отримання такої вигоди [90].

А. Герасименко виявила пряму залежність між показниками регуляторного впливу та оберненим індексом відчутності корупції, який виступає інтегральним індикатором своєкорисливого впливу представників регуляторних агентств на економіку країни. Утім, для окремих країн така залежність може бути порушена, що вимагає критичної оцінки теорії дорожньої каси як універсального способу пояснення системи взаємовідносин між державою і бізнесом.

Теорія дорожньої каси може знайти своє відображення у сфері медіаційних послуг, зокрема в питаннях регулювання доступу до професії медіатора,

сертифікації програм професійної підготовки медіаторів та інших пов'язаних аспектів. У таких випадках основним ризиком може стати надмірний вплив регуляторів, який сприятиме створенню штучних бар'єрів для входження в професію, надаючи перевагу вузькому колу осіб або організацій.

Ефективне регулювання медіаційної діяльності потребує забезпечення оптимального балансу між публічними та приватними інтересами. У пошуках такого балансу першочерговою задачею є уникнення як надмірної бюрократизації, так і ризику захоплення регуляторного процесу окремими групами інтересів.

Наведені аспекти повинні були бути впорядковані після прийняття спеціального законодавчого акта, а саме Закону України «Про медіацію» [26]. Обсяг та характер регулювання цього закону мають враховувати основоположні ідеї та особливості медіації. Зокрема, важливо забезпечити універсальність і гнучкість процедури, добровільність участі сторін, конфіденційність процесу, принцип самовизначення сторін, нейтральність медіатора, чітке визначення його правового статусу.

Крім того, закон встановлює механізми інтеграції процедури вирішення спору в порядку медіації у чинні процесуальні норми, визначити юридичну силу медіаційних договірних конструкцій та врегулювати повноваження саморегулювних організацій медіаторів. Усі ці положення є необхідними для створення ефективної системи правового регулювання медіації, яка сприятиме її розвитку та популяризації як альтернативного способу вирішення спорів.

Роль держави в підтримці медіації полягає в кількох важливих напрямках. Держава повинна забезпечити відповідну правову основу, організаційну підтримку та активну роль у розвитку медіації як альтернативного способу вирішення спорів. Це включає формування державної політики, яка сприятиме розвитку медіації як ефективного механізму вирішення спорів, доступного для широкого кола громадян. Держава має забезпечити сприятливі умови для її використання через законодавчі

ініціативи та фінансову підтримку. Важливим є також популяризація медіації серед громадян та бізнесу, що сприятиме її інтеграції в різні сфери суспільного життя.

Міністерство юстиції України, як головний орган, відповідальний за правосуддя, повинно активно залучатися до розробки та впровадження політики медіації. Воно повинно сприяти створенню законодавчих ініціатив, формуванню стандартів професії медіатора та здійснювати контроль за їх дотриманням. Міністерство також має організовувати навчання та сертифікацію медіаторів, забезпечуючи високу кваліфікацію професіоналів.

Держава також повинна створити та розвивати відповідну нормативно-правову базу для медіації, що включає закони, які регламентують процедуру медіації в різних сферах життя, таких як сімейні, комерційні та трудові спори. Важливо запровадити систему акредитації та сертифікації медіаторів, а також механізми фінансування медіаційних послуг для окремих категорій громадян. У підсумку, державна підтримка медіації повинна бути спрямована на забезпечення її доступності для всіх верств населення, покращення якості медіаторських послуг та розвитку культури мирного вирішення спорів у суспільстві.

Саморегулювання в юридичній науці розглядається як механізм, за допомогою якого суб'єкти певної сфери діяльності організовують та впорядковують свої відносини, визначаючи внутрішні правила, стандарти і принципи, які сприяють захисту інтересів не лише самих учасників цієї діяльності, а й суспільства в цілому. Це добровільне регулювання, що здійснюється за ініціативою самих учасників, без безпосереднього втручання державних органів, але при цьому відповідає загальним інтересам та етичним нормам, що існують у суспільстві.

Саморегулювання забезпечує гнучкість та адаптивність, дозволяючи учасникам діяльності швидко реагувати на зміни в обставинах, зберігаючи баланс між інтересами окремих осіб та суспільства. У контексті медіації, саморегулювання є важливою частиною розвитку професії медіатора, адже дозволяє визначити етичні та професійні стандарти діяльності медіаторів, встановлювати вимоги до їх

кваліфікації та сертифікації, а також сприяти розвитку медіації як ефективного способу вирішення спорів без втручання судових органів [91].

Визначення саморегулювання в контексті господарської діяльності та професійної діяльності розкривається через кілька важливих аспектів. Це включає в себе установлення набору правил для регулювання діяльності учасників на певному ринку, а також механізми санкцій за недотримання цих правил. Ось кілька ключових елементів:

Саморегулювання включає визначення правил здійснення діяльності, де джерелом правил не є держава, а самі учасники ринку чи професії. Вони погоджуються на загальновизнаний набір стандартів, що не потребують спеціального тлумачення в контрактах.

Це може бути прикладом корпоративізму або неформальної влади, де певні групи або організації самостійно встановлюють правила і контролюють їх виконання без зовнішнього втручання держави. Така практика дозволяє учасникам працювати в межах чітко визначених стандартів, забезпечуючи ефективність і стабільність ринку.

Саморегулювання часто вимагає формулювання загальнообов'язкових актів приватними агенціями, що регулюють професійну діяльність і забезпечують дотримання стандартів. Водночас це забезпечує більшу гнучкість у професійній сфері, оскільки не залежить від державного законодавства.

Саморегулювання включає в себе функції встановлення стандартів, моніторингу їх виконання та накладення санкцій у разі порушень. Це дозволяє забезпечити ефективно врегулювання спорів, навіть без залучення судових органів, що підвищує рівень довіри до організацій саморегулювання і створює передумови для вирішення конфліктів.

У медіації цей механізм саморегулювання є особливо важливим, оскільки дозволяє підтримувати етичні стандарти та професіоналізм у діяльності медіаторів,

забезпечуючи ефективність і прийнятність медіаційних процесів як для учасників, так і для ширшого суспільства [92].

Статут Національної асоціації медіаторів справді підтверджує теоретичні положення щодо ролі та функцій саморегулювальних організацій в сфері медіації[81]. Основна мета Асоціації полягає в сприянні розвитку медіації як ефективного механізму вирішення конфліктів, що дозволяє забезпечити визнання медіації на світовому рівні. Важливими аспектами є об'єднання фахівців у цій сфері, що дає змогу створювати єдині стандарти практики та захищати інтереси медіаторів як професіоналів.

Завдяки таким організаціям, медіатори можуть отримати не тільки професійну підтримку та можливість для розвитку, а й забезпечення етичних норм у їх діяльності. Крім того, функціонування саморегулювальних організацій сприяє підвищенню довіри до медіації в Україні, оскільки забезпечує ефективне регулювання цієї сфери без необхідності прямого втручання держави.

Ці завдання, визначені Статутом Національної асоціації медіаторів, є важливими для розвитку медіації в Україні. Вони включають комплексні заходи, спрямовані на формування та підтримку сприятливого середовища для медіації, підвищення кваліфікації медіаторів, а також розвиток етичних і професійних стандартів у цій сфері.

Зокрема, просвітницька діяльність сприяє популяризації медіації серед громадян, що має важливе значення для покращення правової культури та підвищення ефективності позасудового врегулювання конфліктів. Розробка стандартів та контролювання їх дотримання також є важливим елементом для забезпечення високої якості медіаторських послуг.

Подальше сприяння професійному розвитку членів Асоціації допомагає створювати ефективну мережу медіаторів, що сприяє підвищенню довіри до цього методу вирішення спорів і створенню умов для його розвитку в різних сферах життя.

У контексті розвитку медіації в Україні важливою є необхідність створення правової основи, яка б забезпечила ефективне функціонування саморегульованих організацій медіаторів. Ці організації повинні стати гарантом якості медіаційних послуг та забезпечувати механізми належної професійної підготовки медіаторів. Окрім цього, важливо, щоб вони виконували функції відповідальності медіаторів і захисту прав та інтересів сторін медіації.

Для цього необхідно впровадити принципи законності, прозорості, доступності та ефективного регулювання, що будуть основою для діяльності таких організацій. Введення обов'язкового членства професійних медіаторів у саморегульовані організації стане важливим кроком для забезпечення належного контролю за професійною діяльністю медіаторів і захисту інтересів усіх учасників медіаційного процесу.

Основні напрямки діяльності саморегульованих організацій медіаторів включають ведення реєстру членів, представлення їх інтересів у відносинах з органами влади, розробку стандартів і правил професійної діяльності, а також забезпечення контролю за якістю професійної підготовки медіаторів. Важливим є також інформування громадськості про переваги медіації та особливості вирішення спорів за її допомогою.

Висновки до розділу 3

Розвиток медіації в Україні як соціального та правового інституту свідчить про її поступове впровадження та визнання як важливого інструменту для вирішення конфліктів поза судовою системою. Медіація все більше використовується в різних сферах, таких як сімейні, трудові та комерційні суперечки. Однак, незважаючи на прогрес, медіація все ще потребує більш широкої популяризації серед населення, а також глибшого осмислення її ролі в українському суспільстві. У цьому контексті важливими є законодавчі ініціативи, які сприяють її інтеграції в правову систему країни.

Що стосується організації професійної підготовки медіаторів, то в Україні розроблено основи для їх навчання та сертифікації. Проте, питання якості освіти та підготовки спеціалістів залишається актуальним. Існує потреба в удосконаленні навчальних програм і стандартів підготовки медіаторів, що відповідають вимогам часу, а також у підвищенні рівня їх практичних навичок. Для цього важливо інтегрувати ці програми в освітні заклади та професійні організації, що дозволить підвищити кваліфікацію медіаторів і забезпечити високу якість медіаційних послуг.

Співвідношення державного та недержавного регулювання в сфері медіації в Україні демонструє необхідність комбінування законодавчих ініціатив з активною діяльністю недержавних організацій. Держава визначає основні рамки та стандарти медіації, забезпечуючи контроль за їх виконанням, в той час як недержавні організації активно сприяють розвитку медіації через сертифікаційні програми та надання медіаційних послуг. Така співпраця між державними та недержавними структурами може стати основою для створення ефективної системи медіації в Україні, що відповідатиме потребам суспільства та сприятиме розвитку цієї практики.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчують, що медіація є ефективним механізмом захисту прав і свобод людини, який забезпечує альтернативний підхід до вирішення спорів. Вона сприяє не лише оперативному розв'язанню конфліктних ситуацій, але й збереженню соціальної стабільності та відновленню комунікації між сторонами. У процесі дослідження отримано наступні наукові висновки:

Аналіз правових основ медіації в Україні та за кордоном свідчить про значний розвиток цього інституту у світовій практиці. В країнах Європейського Союзу та США медіація є невід'ємною частиною правової системи, що забезпечує швидке та ефективне врегулювання спорів. В Україні нормативно-правова база медіації знаходиться на етапі становлення, однак прийняття Закону України «Про медіацію» стало важливим кроком до її інтеграції в правове поле. Водночас існує необхідність подальшого вдосконалення законодавства, зокрема, розширення можливостей державного сприяння медіації та забезпечення її відповідності міжнародним стандартам.

Медіація займає важливе місце в механізмах захисту прав і свобод людини, оскільки сприяє вирішенню спорів на засадах добровільності, рівноправності та конфіденційності. Вона дозволяє сторонам самостійно знаходити компромісні рішення, уникаючи тривалих судових процесів та надмірних фінансових витрат. Це особливо важливо в сфері сімейного, трудового, адміністративного та кримінального права, де конфлікти часто зачіпають права вразливих категорій населення.

Оцінка ефективності медіації порівняно з іншими альтернативними способами вирішення спорів засвідчує її високу результативність у досягненні взаємовигідних рішень. Вона сприяє розвантаженню судової системи, зменшенню державних витрат на судочинство та покращенню правової культури населення. Однак ефективність медіації значною мірою залежить від кваліфікації медіаторів, рівня довіри суспільства до цього інституту та підтримки з боку держави.

Практика застосування медіації в різних галузях права підтверджує її універсальність та адаптивність. Зокрема, в сімейних спорах медіація дозволяє мінімізувати психологічну шкоду для дітей та зберегти відносини між членами родини. У сфері трудових відносин вона сприяє запобіганню конфліктам між роботодавцями та працівниками. В кримінальному праві медіація використовується для примирення сторін у малозначних справах, що відповідає принципам відновного правосуддя. Водночас її застосування потребує чіткішого законодавчого регулювання, особливо у складних категоріях справ.

На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання та механізмів медіації в Україні. Необхідно створити єдині державні стандарти підготовки медіаторів, передбачити механізми їхньої сертифікації та контролю якості наданих послуг. Важливим є також популяризація медіації серед населення та стимулювання її використання через законодавчі механізми, такі як обов'язкова медіація в певних категоріях спорів. Крім того, доцільним є розширення державного фінансування програм з медіації та підтримка саморегулювальних організацій медіаторів.

Таким чином, медіація є ефективним механізмом захисту прав і свобод людини, що має значний потенціал розвитку в Україні за умови належної державної підтримки, вдосконалення законодавчого регулювання та формування культури мирного врегулювання конфліктів у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платон. Діалоги. Харків : Фоліо, 2008. 349 с.
2. Анцелевич Г. А. Актуальні проблеми міжнародного права. Київ : Укр. акад. зовнішньої торгівлі, 2006. 282 с.
3. Mustill, Arbitration: History and Background. *Journal of International Arbitration*, 1989. № 6. P. 43.
4. Collected Works of Abraham Lincoln URL: <http://www.abrahamlincolnonline.org/lincoln/speeches/lawlect.htm> (дата звернення: 15.10.2024).
5. Тлумачний словник української мови : понад 12500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. д-ра філологіч. наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Харків : Прапор, 2005. 992 с.
6. Ковальова Т. В. Великий тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.
7. Ткачук О. С. Альтернативне вирішення спорів як форма захисту цивільних прав, свобод та інтересів. Проблеми законності, 2016. Вип. 133. С. 20-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_133_4 (дата звернення: 18.10.2024).
8. Кімберлі Ковач. Медіація: крат. перек. з англ. Е. І. Носирєва та ін. 2-ге вид. М: Інфотропик Медіа, 2013. 316 с.
9. Шинкар Т. І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 220 с.
10. Давиденко Д. Л. Питання юридичної термінології у сфері «альтернативного вирішення спорів». Третейський суд, 2009. №1. С. 40-53.
11. Васильєва-Шаламова Ж. В. Окремі аспекти судової та позасудової процедури врегулювання спорів. Національні та міжнародні підходи щодо позасудового вирішення спорів. URL:

- <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b187e026-1019-49ec-a101-2dbdb453f53b/content> (дата звернення: 15.10.2024).
12. Brown C. J. Facilitative Mediation: The Classic Approach Retains its Appeal
URL: <http://www.mediate.com/articles/brownc.cfm> (дата звернення 10.10.2024)
13. Подковенко Т. Моделі медіації та механізм її здійснення. Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права, 2020.
URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1044/pdf> (дата звернення: 15.10.2024).
14. Ерік М. Рунессон,. Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління. Всесвітній форум з питань корпоративного управління, 2007.
URL: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/mgrt/pub/focusreport-ukr-final.pdf> (дата звернення: 06.11.2024).
15. Цувіна Т.А. Україна на шляху до Європи: Реформа цивільного процесуального законодавства. Електронний ресурс, 2017. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12731/1/Cuvina_195-200.pdf (дата звернення: 15.10.2024).
16. Ткачук О. С. Судові та альтернативні способи вирішення приватних юридичних конфліктів: міжнародний досвід і українські перспективи. *Вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Сер.: Юриспруденція*, 2015. № 18. том 2. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc18/part_2/8.pdf (дата звернення: 08.11.2024)
17. Michal Alberstein, Forms of Mediation and Law: Cultures of Dispute Resolution, 22 Ohio St. J. on Disp. Resol. 321, 2007.
18. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: Структурно-Функціональний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : 12.00.03 Харків, 2016. 38 с.
19. Rosalba Alassini JUDGMENT OF THE COURT (Fourth Chamber) 18 March, 2010 URL:

- <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79649&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=659017> (дата звернення: 08.11.2024).
20. Антонюк О. А. Міжнародна публічна медіація: у пошуках максимальної ефективності. *Часопис Київського університету права*, 2015. С. 348-354.
21. Коломієць, С. С. Міжкультурна медіація у навчанні перекладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т імені Михайла Драгоманова*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 95. С. 51-56.
22. Галіян І.М. Медіація та консиліація як примирні процедури внутрішнього корпоративного конфлікту. *Часопис Київського університету права*. 2020. №3. С. 201–205.
23. Фрич В. Медіація (примирення) як альтернатива судовому розгляду кримінальних проваджень. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. №3. С. 25–32.
24. Колеснікова М. Актуальність впровадження інституту медіації в законодавстві України. *Правові горизонти*. 2017. С. 41–46.
25. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. 4651- VI: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.11.2024).
26. Закон України «Про медіацію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2022, № 7, ст.51.
27. Браніцька Т., Логутіна Н. Медіація як засіб розвитку конфліктологічної компетентності управлінців: Психологічний аспект. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2024. №1. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.06> (дата звернення 09.11.2024).

28. Robert A. Baruch Bush & Joseph P. Folger, *The promise of mediation: responding to conflict through empowerment and recognition*. 1994.
29. Сидельніков О. Д. Інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 201 с.
30. Тихомиров Ю. А. Публічно-правові спори. *Право та економіка*. 1998. № 6. С. 8-13.
31. Галуцько В. Адміністративно-правові відносини: алгоритм дослідження суспільних відносин. Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Право. 2017. № 1. С. 4-10.
32. Смокович М. І. Проблеми розмежування судової юрисдикції та визначення компетенції адміністративних судів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.
33. Карпа М. Публічно-правовий спір як спосіб встановлення та розмежування компетенцій органів публічної влади (теоретичні аспекти). Державне управління та місцеве самоврядування, 2017. № 3. С. 26-34.
34. Гладка Н. М. Правове регулювання вирішення публічно-правових спорів, що впливають із соціальних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 214 с.
35. Токарева К. С. Альтернативне вирішення адміністративно-правових спорів в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2020. Вип.8. Спецвипуск. С. 77-83.
36. Осіпова О. О. Досудове врегулювання спорів з надання адміністративних послуг. Актуальна юриспруденція : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (29.04.20). Юридичні науково-практичні Інтернет конференції, 2020. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_jalendar&view=articles&year=2020&month=5&day=6 (дата звернення : 09.11.2024).

37. Константий О. В. До питання особливостей моделі адміністративної юстиції в Україні. *Dictum factum*. 2019. № 2 (4). С. 55-62.
38. Бортнікова А. Критерії медіабельності публічно-правового спору. *Visegradjournalonhumanrights*. №6. 2017.
39. Медіація: ефективне вирішення конфліктів. Вінницький окружний адміністративний суд. URL: <http://voas.gov.ua/work/med-ats-ya/med-ats-ya-efektivne-vir-shennyu-konfl-kt-v/> (дата звернення: 09.11.2024).
40. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького ; НАН України. – Київ, 2002. – 426 с.
41. Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 10. С. 86–92.
42. Про медіацію: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 7, ст.51. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 09.11.2024).
43. Кодекс етики медіатора Національної асоціації медіаторів України, затв. рішенням Загальних зборів ГО «Національна асоціація медіаторів України» від 07 грудня 2017 р., протокол № 1. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України: монографія. Київ: Фенікс, 2013. 160 с.
44. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України: монографія. Київ: Фенікс, 2013. 160 с.
45. Васильєва-Шаламова Ж. Принцип конфіденційності в медіації: Теоретичні проблеми забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/3.pdf> (дата звернення 10.11.2024).

- 46.. Explanatory Memorandum to Recommendation № R (98) 1. URL:<http://euromed-justiceii.eu/en/documents/show/&tid=118> (дата звернення 10.11.2024).
- 47.Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.
48. Цивільне право України: підручник / за ред. Є. О. Харитонова. Київ: Істина, 2003. 773 с.;
49. Гайдук А.В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні. Часопис Академії адвокатури України. 2013. С. 1–3.
- 50.ЮНСИТРАЛ Типовий закон про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру та Посібник із прийняття та застосування 2002 рік. URL: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-conc/03-90955_Ebook.pdf (дата звернення 10.11.2024).
51. Медіаційні застереження. URL: <http://ukrmediation.com.ua/ua/vrehuliuvannia-sporiv/posluhy-z-mediatsii/mediatsiini-zasterezhennia> (дата звернення 10.11.2024).
- 52.Турман Н. О. Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 276-280.
53. Біцай А. В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 85-89.
- 54.Француз А.Й. Моделі медіації та можливість їх наближення до правової системи України. 2023. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/download/320/289/517> (дата звернення 10.11.2024).
- 55.Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 225 с.

56. Медіація в світі. Північна Америка і Карибський басейн. США. «Федеральний інститут медіації». URL: <http://fedim.ru/mediatsiya-v-mire/severnaya-amerika-i-karibsky-bassein/ssha/> (дата звернення : 11.11.2024).
57. Любченко Я. П. Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2018. 249 с.
58. Пенькова К. Інститут медіації в Німеччині, Франції та Канаді: інформаційна довідка. Європейський інформаційно-дослідницький центр. USAID. 7 с. URL: <http://radaprogram.org/infocenter/institut-mediatsiyi-v-nimechchyni-franciyi-ta-kanadi> (дата звернення: 11.11.2024).
59. Поліщук М. Я. Розвиток та поширення медіації як спосіб вирішення цивільно-правових спорів у межах правової системи Канади. Право і суспільство. 2016. № 2 (3). С. 67-71.
60. Нестор Н. В. Медіація у кримінальному процесі Сполученого Королівства Великої Британії. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 12. С. 144-148.
61. Залар А. Комплексний аналіз поточного контексту, бар'єрів та можливостей для розвитку медіації з рекомендаціями щодо розвитку та впровадження медіації в Україні. USAID . 2019. 45 с.,
62. Токарева К. С. Особливості моделей медіації в Польщі, Грузії та Казахстані. Сучасні погляди на реформування законодавства. Матеріали II наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 23-24 жовт. 2020 р.). Херсон : Молодий вчений, 2020. С. 117-119.
63. Токарева К. С. Моделі медіації та перспективи їх впровадження в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2019. № 6. Спецвипуск. Т. 2. С. 32-38.
64. Біцай А. В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації : дис. канд. юр. наук : 12.00.10 / Біцай А. В. – Київ, 2015. – 246 с.

65. Riskin L. Mediation orientation, strategies and techniques// 12 Alternatives to high cost litig.1994. P. 111–114 URL: <http://online.library.wiley.com/doi/10.1002/alt.3810120904/abstract> (дата звернення 11.11.2024).
66. Ясиновський І. Г. Компетентнісні характеристики медіатора: теоретико-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2015. Ч.№ 5. С. 79–83.
67. Проект Державної програми впровадження відновного правосуддя в систему кримінальної юстиції України на період до 2015 року URL: http://www.commonground.org.ua/dld/RJU_bulletin/RJU.Vol.4%2812%29.pdf (дата звернення 11.11.2024).
68. De Palo G., Trevor, M. et al. «Rebooting» the Mediation Directive: Assessing the Limited Impact of its Implementation and Proposing Measures to Increase the Number of Mediations sy the EU. URL: <http://www.adrmaremma.it/english/news04.pdf> (дата звернення 11.11.2024).
69. Kyselova T. Механізми саморегулювання діяльності медіаторів: Кращі практики і уроки для України. USAID. February, 5. 2018. URL: <https://ssrn.com/abstract=3199954> or <http://sci-hub.tw/10.2139/ssrn.3199954> (дата звернення 11.11.2024).
70. Погорецький М., Гриценко С. Право на справедливий суд. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 91. С. 4–8.
71. Kyselova T. Integration of Mediation into Ukrainian Court System: Policy Paper. October 17, 2017. Council of Europe, Kyiv, 2017. URL: <https://ssrn.com/abstract=3054519> (дата звернення 12.11.2024).
72. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; Міністерство освіти і науки

- України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 250 с.
73. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ. 2013. 19 с.
74. Директива №2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіацій) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95 (дата звернення 12.11.2024).
75. European Code of Conduct for Mediators. URL: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.pdf (дата звернення 12.11.2024).
76. Хто такий медіатор? [Електронний ресурс]. 2018. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/customers/who-is-a-mediator> (дата звернення 12.11.2024).
77. Кодекс етики медіатора Українського центру медіації [Електронний ресурс]. – 2018. – URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/kodeks-etyky-mediatora> (дата звернення 12.11.2024).
78. Ясиновський І. Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз : дис. канд. юр. наук : 12.00.01 / . – Київ, 2018. – 255 с.
79. Про медіацію : Закон Республіки Казахстан від 28 01 2011 р. №401-IV. URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=45619 (дата звернення 12.11.2024).
80. Про медіацію : Закон Республіки Молдова від 03.07.2015 р. №137. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=34814182 (дата звернення 12.11.2024).
81. Статут громадської організації Національна асоціація медіаторів. URL: <https://namu.com.ua/ua/downloads/СТАТУТ%20та%20реєстраційні%20докуме>

- нти/Статут%2014.11.2020%20нова%20редакція.pdf (дата звернення 12.11.2024).
82. Hinshaw, Art, *Regulating Mediators* (November 1, 2016). 21 *Harv. Neg. L. Rev.* 163 (2016). URL: <https://ssrn.com/abstract=3044870> (дата звернення 13.11.2024).
83. Мазараки Н. А. Зміст та значення принципу самовизначення сторін медіації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 3/4 (35/36) 2017.* URL: http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2017/3-4/3-4_2017.pdf (дата звернення 13.11.2024).
84. Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 11. С. 68-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_11_15 (дата звернення 13.11.2024).
85. *Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова).* Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. — 584 с.
86. Мочерний С. В. *Економічна теорія: посіб. для студ. вищ. закладів освіти / С. В. Мочерний.* — К.: Вид. центр "Академія", 1999. — 592 с., с. 379.
87. Васюк Н., Худошина О. Державне регулювання ліцензування професійної діяльності медичних працівників: сутність понять Інвестиції: практика та досвід. N 10. 2016. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2016/16.pdf (дата звернення 13.11.2024).
88. Шинкар Т. І. *Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07.* Київ, 2017. 220 с.
89. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України / З. Д. Чуйко // *Бюлетень Міністерства юстиції України.* — 2006. — №8. — С. 81–89.

90. Герасименко А.Г. Ринкова влада: джерела, масштаби, наслідки : монографія
К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 600 с.
91. Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності.
Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 68-72. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_11_15 (дата звернення 13.11.2024).
92. Бакалінська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні:
проблеми теорії і практики : дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2015. 531
с.